

Nederlandse

Tuinders & Ethiopië

Auteur: R.M.M. (Ruud) Bosch
Begeleider: A.C.M. (Guus) van Westen
28 juni 2013

**Kunnen Internationaal
Maatschappelijk Verantwoord
Ondernemen en de Ethiopische
bloemensector door één deur?**

Universiteit Utrecht - Faculteit Geowetenschappen
Sociale Geografie en Planologie
Bachelorthesis

Inhoudsopgave

Deel 1	Inleiding en probleemstelling	2
Deel 2	Methodologie	5
1.1	Literatuuronderzoek	5
2.2	Kwalitatieve inhoudsanalyse	5
2.2.1	Onderzoeksvragen	6
2.2.2	Sampling	6
2.2.3	Codering.....	7
2.2.4	Analyse.....	8
Deel 3	Literatuuronderzoek	9
3.1	Inleiding.....	9
3.2	Value chain framework.....	10
3.2	Arbeid in het value chain framework	13
3.3	Detailhandelaren	16
3.4	Maatschappelijk verantwoord ondernemen	17
3.5	Vier perspectieven op de Ethiopische bloemensector	19
Deel 4	Inhoudsanalyse	21
4.1	Codering.....	21
4.1.1	Context	21
4.1.2	Thema's	23
4.1.3	Doelstellingen	28
4.2	Analyse.....	30
Deel 5	Conclusie.....	32
Deel 6	Discussie.....	36
Deel 7	Literatuurlijst.....	38
Bijlage 1:	Inhoudsanalyse	41
Bijlage 2:	Presentatieposter 25/06/13	48

Deel 1 Inleiding en probleemstelling

De bloementeel is een kenmerkende sector binnen de wereldwijde tuinbouw. Globaal omhelst deze sector een exportwaarde van 4,8 miljard euro en een consumptiewaarde van 30 miljard euro (FloraHolland, 2009). Nederland speelt in deze bloementeel een belangrijke rol, omdat de Nederlandse bloemenveilingen verantwoordelijk zijn voor 60 procent van de wereldwijde export van bloemen (FloraHolland, 2009). Toch is de productie van Nederlandse snijbloemen aanzienlijk afgenomen, omdat de productiezijde van de wereldwijde bloemenhandel in toenemende mate gedomineerd wordt door ontwikkelingslanden. De export van snijbloemen vanuit sub-Saharisch Afrika is toegenomen van 13 miljoen USD in 1980 naar 300 miljoen USD in 2007 (Riisgaard, 2009). Ontwikkelingslanden zijn door westerse landen en *Non-governmental Organizations* (NGOs) geadviseerd om een diversificatie van export te stimuleren. Een strategie van diversificatie kan de afhankelijkheid van de productie van een kleine hoeveelheid traditionele goederen doen afnemen en daarmee tevens de risico's van specialisatie verminderen. Van deze risico's is sprake als veranderingen in de wereldwijde afzetmarkt directe gevolgen kunnen hebben op de economische situatie in een land. Onvoorziene veranderingen in de mogelijkheid om op de wereldmarkt af te zetten kunnen immers drastische gevolgen hebben voor ontwikkeling, doordat een belangrijke inkomstenbron wegvalt.

Deze strategie van diversificatie richt zich voor een groot deel op export van *high-value non-traditional agricultural goods*. In verschillende Afrikaanse landen heeft dit geleid tot een sterk toegenomen activiteit in bloementeel van met name snijbloemen (Gebreeyesus & Sonobe, 2011). In 2006 exporteerden sub-saharisch Afrikaanse landen snijbloemen met een exportwaarde van 423 miljoen, waarvan 90 procent naar de Europese Unie (EU) werd geëxporteerd. De EU is dan ook de voornaamste bestemming van de export in snijbloemen (UNCTAD, 2008). De *United Nations Commodity Trade Statistics Database* bevat data over de waarde van geëxporteerde snijbloemen uit Ethiopië voor 2010 en 2011. In tabel 1 zijn deze waarden te vinden voor respectievelijk de totale export en de export naar Nederland. Uit de cijfers blijkt het belang van de Nederlandse markt voor de productie van snijbloemen in Ethiopië, aangezien deze veruit het grootste deel beslaat. Daarnaast blijkt ook dat het aandeel verse snijbloemen in relatie tot alle snijbloemen flink is gestegen tussen 2010 en 2011. Dit duidt op een duidelijke toename van de export van verse snijbloemen in Ethiopië en onderstreept het belang van deze sector voor het land.

Tabel 1: exportcijfers snijbloemen un-comtrade 2010 en 2011 (bron: un-comtrade. [Http//comtrade.un.org/db](http://comtrade.un.org/db))

Product	2010		2011	
	Totale exportwaarde	Exportwaare naar Nederland	Totale exportwaarde	Exportwaare naar Nederland
Snijbloemen (0603)	\$ 143,817,151	\$ 129,425,784	\$ 168,945,747	\$ 151,964,063
Verse snijbloemen (060319)	\$ 2,184,233	\$ 1,775,717	\$ 12,657,259	\$ 10,684,154

Bijschrift: UN-Comtrade verstaat onder snijbloemen (0603) "cut flowers and flower buds of a kind suitable for bouquets or for ornamental purposes, fresh, dried, dyed, bleached, impregnated or otherwise prepared". Verse snijbloemen (060319) vormen een onderdeel van deze categorie die enkel de verse bloemen beslaat.

Halverwege de jaren '90 is de *floriculture* in dit land opgekomen, met voornamelijk de teelt van rozen door drie Ethiopische en twee buitenlandse ondernemers tussen 1999 en 2002 (Gebreeyesus & lizuka, 2010). De aandacht van de overheid was aanvankelijk klein en in de *export promotion strategy* die in 1998 is aangenomen werd de bloementeelt niet genoemd in een lijst van sectoren die moesten worden ondersteund. Ondernemers in de opkomende bloementeelt vormden daarom in 2002 de *Ethiopian Horticulture Producers and Exporters Association* (EHPEA). Pogingen van dit samenwerkingsverband om het belang van de bloemensector voor de exportstrategie van het land duidelijk te maken waren succesvol en de overheid besloot de sector te ondersteunen op drie vlakken. Deze financiële ondersteuning werd ingezet voor de coördinatie van luchttransport, toegang tot land en het verschaffen van leningen op lange termijn. Daarnaast ging de overheid zich actief inzetten om binnenlandse en met name buitenlandse investeerders aan te trekken (Gebreeyesus & lizuka, 2010). Aandacht voor de bloementeelt werd sinds 2002 veelal vormgegeven als onderdeel van grotere strategische plannen. Tussen 2001 en 2005 betrof dit het *Sustainable Development and Poverty Reduction Program* (SDPRP – MoFED, 2002; Bardout, 2012), de opvolger van het eerder aangehouden *Poverty Reduction Strategy Program* (PRSP). Beide plannen legden nadruk op het mogelijk maken van een vrije markt economie, met de ambitie om snelle economische groei te realiseren op korte termijn. Het SDPRP kenmerkt zich door vier hoofdthema's: *Agricultural Development Led Industrialisation* (ADLI), hervormingen van het justitieel en civiele systeem, decentralisatie en *empowerment and capacity building*.

Dit beleid is bepalend geweest voor de huidige situatie van de bloemensector in Ethiopië. De periode tussen 2002 en 2007 heeft zich gekenmerkt door een sterke groei in het aantal actieve bloementelers. In 2002 betrof het 3 actoren, waarvan twee binnenlandse en één buitenlandse onderneming. In 2007 daarentegen vormden 24 binnenlandse en 28 buitenlandse ondernemingen en

15 *joint ventures* een sector van 67 actieve bloementelers (Gebreeyesus & Sonobe, 2011). Deze 67 bloementelers zijn verantwoordelijk voor een export van 16 miljoen kilogram snijbloemen ter waarde van 56,6 miljoen USD naar de EU-27 landen. Vergeleken met een export van 0,3 miljoen kilogram snijbloemen ter waarde van 1,3 miljoen USD naar dezelfde landen, is in absolute zin een sterke groei van de bloemensector in Ethiopië te zien (UN-Comtrade). Daarnaast is de verhouding tussen binnenlandse en buitenlandse ondernemingen een interessante factor. In 2007 ontstond voor het eerst een situatie waarin meer buitenlandse dan binnenlandse bedrijven actief zijn in de bloemensector. Aanwezigheid van deze buitenlandse bedrijven sluiten nauw aan bij de pogingen van de overheid om *foreign direct investments* aan te trekken in de bloemensector, zoals opgenomen in de *export promotion strategy*. Buitenlandse inmenging drukt duidelijk een stempel op de productieketen van Ethiopische snijbloemen. Ten eerste is meer dan de helft van de bloementelers in Ethiopië in handen van buitenlandse eigenaren. Daarnaast is de bloemensector sterk export gedreven. De geproduceerde goederen vertegenwoordigen een hoge waarde als consumptieproduct op westerse markten. De teelt van snijbloemen is daarom bijna uitsluitend bestemd voor export. Volgens het gedachtegoed van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), zou dit betekenen dat Nederlandse ondernemers in hun doelstellingen opnemen dat zij mogelijke ongunstige effecten van hun bedrijfsactiviteiten identificeren, voorkomen en oplossen (EU, 2011). Binnen de grenzen van dit onderzoek is gekozen om slechts één kleine schakel uit het grote aanbod van communicatie omtrent MVO te testen op wetenschappelijke relevantie. Het doel van dit onderzoek is om doelstellingen en pretenties van de Sociaal Economische Raad (SER) te toetsen aan de Ethiopische situatie. Sluiten deze twee facetten voldoende op elkaar aan, of zou de SER haar doelstelling moeten aanpassen? Rapportage van de SER staat centraal vanwege het feit dat zij expliciet doelstellingen formuleert voor Nederlandse ondernemers die internationaal actief zijn. Als één van de partijen die tracht sturing te geven aan de wijze waarop deze ondernemers acteren, is de SER daarom een interessant onderwerp voor dit onderzoek. Om de rol van MVO en Nederlandse tuinders in de waardeketen van Ethiopische snijbloemen te onderzoeken aan de hand van rapportages van de SER zal de volgende vraagstelling centraal staan:

In hoeverre sluiten doelstellingen van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) van de Sociaal Economische Raad (SER) aan op de werkelijke problematiek in de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië?

- Wat kenmerkt de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië?
- Welke thema's zijn van belang in de productie van snijbloemen in Ethiopië?
- Welke richtlijnen schrijft de SER als het gaat om Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen?

Deel 2 Methodologie

1.1 LITERATUURONDERZOEK

Het eerste deel van deze thesis wordt gevormd door een uitgebreide literatuurstudie. Deze literatuurstudie moet inzicht verschaffen in de verschillende concepten die nodig zijn voor een vergelijking met de inhoudsanalyse. Aanvankelijk is online naar artikelen gezocht met behulp van de sneeuwbalmethode. Met enkele artikelen als uitgangspunt zijn telkens verwijzingen gevolgd op zoek naar relevante literatuur. Deze handeling is net zo lang herhaald tot een zo compleet mogelijk beeld van de gezochte concepten is ontstaan. Naast deze sneeuwbalmethode zijn twee smalle zoektermen geformuleerd op basis van de reeds gelezen inhoud. Deze zoektermen, 'flowers Ethiopia' en 'floriculture Ethiopia', zijn gezocht op zowel Scopus (<http://www.scopus.com>) als Omega (<http://omega.library.uu.nl>) in tijdschriften met een geografische of *international development* achtergrond. Alle resultaten van deze zoekterm zijn globaal gelezen, om te zorgen dat geen belangrijke thema's over het hoofd zijn gezien. Op basis van deze artikelen zijn vier perspectieven onderscheiden van waaruit auteurs hun onderzoek benaderen; waardeketens, arbeidsprocessen, de vraagzijde en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO).

De doelstellingen van dit literatuuronderzoek zijn geformuleerd in de eerste twee deelvragen. Deze vormen dan ook het uitgangspunt voor dit literatuuronderzoek. Bij het zoeken naar en analyseren van artikelen zijn de hieronder vermelde deelvragen leidend geweest:

- Wat kenmerkt de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië?
- Welke thema's zijn van belang in de productie van snijbloemen in Ethiopië?

2.2 KWALITATIEVE INHOUDSANALYSE

Om een goed antwoord te kunnen formuleren op de deelvraag is gekozen voor een kwalitatieve inhoudsanalyse van beleidsdocumenten. Kwalitatieve analyse richt zich op verschillende interpretaties van de werkelijkheid terwijl kwantitatief of nomologisch onderzoek probeert generaliseerbare uitspraken te doen over het onderzochte object. Het doel van kwalitatief onderzoek is niet het verklaren van de werkelijkheid, maar eerder het begrijpen.

White en Marsh (2006) beschrijven een stappenplan voor het uitvoeren van kwalitatieve inhoudsanalyses. Zij benadrukken de flexibele aard van de inhoudsanalyse, wat de methode geschikt maakt voor uiteenlopende onderzoeken en doelstellingen. De eerste stap betreft het formuleren van onderzoeksvragen en vervolgens

wordt door middel van *sampling* de relevante data verzameld. Deze data wordt gecodeerd, om uiteindelijk te worden geanalyseerd.

2.2.1 ONDERZOEKSVRAGEN

De centrale probleemstelling is reeds geformuleerd in de inleiding. De kwalitatieve inhoudsanalyse zal een antwoord moeten geven op de hoofdvraag. Omdat deze deelvraag te maken heeft met de wijze waarop de Sociaal Economische Raad omgaat met Internationaal Maatschappelijke Verantwoord Ondernemen (IMVO), zal een inhoudsanalyse duidelijk moeten verschaffen in de wijze waarop zij rekening houden met productieketens en maatschappelijke verantwoording in hun beleid. De vraag die in deze inhoudsanalyse centraal staat is:

- Welke richtlijnen schrijft de SER als het gaat om Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen?

2.2.2 SAMPLING

De Nederlandse overheid formuleert doelstellingen en richtlijnen voor ondernemers, die zij dienen te gebruiken om invulling te geven aan het gedachtegoed van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Omdat het binnen het bereik van deze thesis niet mogelijk is een representatieve data-analyse te doen van het beleid van de Nederlandse tuinders, worden deze doelstellingen en richtlijnen gebruikt voor de inhoudsanalyse. De inhoudsanalyse moet een globaal inzicht geven in de thema's die het meest van belang zijn voor de Sociaal Economische Raad. In Nederland is de Sociaal-Economische Raad (SER) deels verantwoordelijk voor het communiceren van overheidsdoelstellingen voor het IMVO. Binnen de SER is de Commissie Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen specifiek verantwoordelijk voor het opstellen van rapportages, om deze doelstellingen voor de branche vast te leggen. Gedurende een project dat liep van 2010 tot 2012 heeft de de SER gewerkt aan een eindevaluatie. Na een Werkplan 2010-2012 in januari 2010 en een Tweede Voortgangsrapportage in maart 2011, kwam de commissie in juni 2012 met de Eindevaluatie SER-initiatief Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Omdat deze publicatie volgens de SER, de Nederlandse overheid en volgens MVO Nederland (2013) de leidraad is voor ondernemers die IMVO wensen te implementeren in hun bedrijfsvoering, zal deze publicatie centraal staan in de inhoudsanalyse. Niet *generalizability*, maar *transferability* is het doel bij de kwalitatief inhoudelijke analyse. De onderzoeker maakt een keuze voor data die naar alle waarschijnlijkheid kan worden gebruikt om een beargumenteerde uitspraak te kunnen doen over de beoogde doelgroep. De onderzoeker kan zijn resultaten niet extrapoleren naar de populatie.

Volgens White en Marsh (2006) draait de kwalitatieve inhoudsanalyse om de uniekheid van een tekst. De onderzoeker probeert inzicht te krijgen in datgene wat de auteur met de tekst probeert over te brengen. Daarnaast is het een iteratief proces, waarbij de onderzoeker de tekst meerdere keren en grondig leest. Dit rechtvaardigt het feit dat slechts één tekst wordt gebruikt voor de inhoudsanalyse. Terwijl het bij kwantitatieve analyse om aantallen en representativiteit gaat, draait het in deze inhoudelijke bestudering juist om de thema's die in het Nederlandse beleid aan bod komen.

2.2.3 CODERING

De codering van de tekst geschiedt op basis van de onderzoeksvraag en de bestudeerde literatuur (White & Marsh, 2006). In tegenstelling tot kwantitatieve inhoudsanalyse wordt niet van te voren een codeerschema opgesteld. De onderzoeker laat zich leiden door de onderzoeksvraag bij zijn analyse van de tekst en volgt een inductief, niet deductief, proces. Het is hierbij van groot belang dat niet alleen bevestiging wordt gezocht voor eerder gemaakte aannames, maar dat de onderzoeker juist op zoek gaat naar inhoud die niet past in zijn eerdere interpretatie of die het maken van nieuwe connecties afdwingt. Op basis van het literatuuronderzoek en de onderzoeksvraag zijn de volgende coderingen onderscheiden:

- Context
- Relevante thema's
 - Duurzame ontwikkeling
 - Milieu
 - Bedrijvigheid en werkgelegenheid
 - Globalisering en machtsverschuiving
 - Ketenvaerantwoordelijkheid
 - Transparantie
 - Mensenrechten
- Doelstellingen

De documenten worden ten eerste volledig gelezen om een globaal overzicht te krijgen van de beschikbare informatie. Vervolgens worden belangrijke fragmenten en zinnen gemarkeerd die een antwoord kunnen helpen geven op de onderzoeksvraag. Dit doorlezen gebeurt verschillende keren, waarbij telkens nieuwe categorisering kan plaatsvinden in de onderzoeksrichting. Anders dan bij kwantitatieve inhoudsanalyse staan de onderzoeksvoorwaarden niet vast voor aanvang van het onderzoek. Glaser en Strauss (1967) noemen dit de constant vergelijkende methode en zij benadrukken dat ontdekte relaties en categorieën voortdurend worden verfijnd en dat de hieruit ontstane theorieën en patronen worden getest. De bovenstaande lijst van coderingen is gedurende dit proces bijgesteld om aan de behoeften van de inhoudsanalyse te kunnen voldoen. Ten eerste zijn uitspraken in het document in relatie tot de context gezocht. De vraag die centraal staat in deze fase van de inhoudsanalyse is: "Waarop baseert de SER haar uitspraken?"

Vervolgens zijn de relevante thema's onderscheiden. Om een compleet beeld te krijgen van alle besproken thema's zijn alle uitspraken onder de noemer van een thema gecodeerd. Voor uitspraken waar nog geen codering voor bestond is een nieuwe codering aangemaakt. De vraag "Op welke thema's legt de SER de nadruk in haar eindevaluatie" was leidend tijdens deze fase. Zo is tijdens de codering een gelimiteerde lijst gemaakt van relevante thema's:

Codering relevante thema's

- Duurzame ontwikkeling
- Milieu
- Bedrijvigheid en werkgelegenheid
- Globalisering en machtsverschuivingen
- Ketenvaerwoordelijkheid
- Transparantie
- Mensenrechten

Ten slotte is in het document gezocht naar doelstellingen met betrekking tot het IMVO. Door antwoord te zoeken op de vraag "Welke doelen stelt de SER zichzelf en ondernemers in de nabije toekomst in het kader van IMVO?", is getracht meer duidelijkheid te krijgen over hoe IMVO zich gaat ontwikkelen in Nederland.

2.2.4 ANALYSE

Terwijl kwantitatieve inhoudsanalyse gebruik maakt van een uitgebreide analyse, is deze analyse bij een kwalitatieve aanpak een onderdeel van de codering. Door een grondige codering van de informatie in de documenten en de eerder genoemde constant vergelijkende methode is reeds een analyse gemaakt. Het resultaat van dit proces is een duidelijker beeld van de inhoud in relatie tot de onderzoeksvraag. Daarnaast heeft de codering citaten opgeleverd die kunnen worden gebruikt om de conclusies te illustreren (White & Marsh, 2006).

Deel 3 Literatuuronderzoek

3.1 INLEIDING

In veel literatuur over ontwikkelingsgebieden wordt een perspectivistische positie ingenomen. Het grootste deel van de auteurs houdt rekening met het feit dat de interpretatie van kennis, cultuur- of plaatsgebonden is. Het perspectief van betrokkenen is daarom essentieel in de poging een situatie of ontwikkeling te verklaren. De lokale omstandigheden en culturele context krijgen daardoor een belangrijke rol toegedicht bij het verklaren van fenomenen. Wetenschappers proberen een genuanceerd beeld te formuleren, waarbinnen een erkenning moet bestaan voor mogelijke variatie van interpretatie. Naast dit perspectief van de onderzochten, dient echter ook rekening te worden gehouden met het perspectief van de onderzoeker. Ook de auteur redeneert, bewust of onbewust, vanuit een perspectief, dat wordt omkaderd door aannames, culturele achtergrond of persoonlijke dispositie. Anders dan sommige exacte wetenschappers, zijn deze sociale wetenschappers vaak niet op zoek naar een universele waarheid, die in het vakgebied algemeen geldend is. Meerdere interpretaties, afkomstig vanuit meerdere perspectieven, kunnen naast elkaar bestaan.

Voor deze literatuurstudie is een opsomming gemaakt van enkele prominente perspectieven op de internationale bloemensector in Ethiopië. Zoals eerder aangegeven, wordt getracht uit te zoeken of de prioritering van de SER aansluit op de inzichten die in de wetenschappelijke literatuur prevalent zijn. In de onderzochte wetenschappelijke literatuur bespreken auteurs veelal hetzelfde onderwerp, de bloemensector in Ethiopië. Hierdoor zullen hun inzichten kunnen overlappen of conflicteren. In dit onderzoek is echter juist getracht een onderscheid te maken op basis van perspectief en aannames. Vanuit welke invalshoek beginnen onderzoekers aan hun onderzoek? In het hierop volgende hoofdstuk zullen enkele van de prominente perspectieven uit de wetenschappelijke literatuur worden besproken, beginnend met het perspectief van de internationale waardeketens. Een groot deel van de artikelen die naar voren zijn gekomen uit de literatuurverzameling nemen aan dat ondernemingen en firma's een plek innemen in deze waardeketens en laten zich in het onderzoek leiden door deze aanname. Vervolgens wordt het perspectief van arbeid en van selectieprocedures besproken. Enkele auteurs roepen voor de specifieke Ethiopische situatie op tot meer aandacht voor de veelzijdigheid van het begrip arbeid en wensen hiermee een nieuw perspectief te presenteren. Als derde wordt de rol van detailhandelaren behandeld. Sommige auteurs kiezen een andere invalshoek, door niet naar de aanbodzijde van de bloemensector, maar naar de vraagzijde te kijken. Dit perspectief

3.2 VALUE CHAIN FRAMEWORK

Bij het bestuderen van de productieketen van snijbloemen, kiest een groot aantal wetenschappers internationale waardeketens als invalshoek. Het *value chain framework* is één van de middelen waarmee de effecten van buitenlandse investeringen, *Foreign direct investments* (FDI), in beeld kunnen worden gebracht. Een waardeketen is een opeenvolging van transacties, waarbij elke nieuwe transactie een verhoogde waarde toekent aan het proces van productie van goederen of diensten (Dicken, 2003). De waardeketen is daarom nauw verbonden met de productieketen. Dit betekent dat het product in kwestie bij elke transactie een waardevermeerdering ondergaat. De drijvende kracht achter deze waardevermeerderingen zijn factoren als productietechnologieën, *research and development* (R&D), logistieke faciliteiten en communicatieprocessen (Melese & Helmsing, 2010). Voorgenoemde ingrepen in de waardeketen kunnen zowel door bedrijven uit de productieketen, en dus intern, worden uitgevoerd als door externe actoren, privaat en publiek. Op deze manier is een productieketen altijd ingebed in een financieel systeem van investeringen en uitkeringen (ibid.). Daniel Roduner geeft in zijn uitweiding over het gebruik van het begrip waardeketen aan dat Kaplinsky en Morris (2001) een breed geaccepteerde definitie hebben geformuleerd.

“The value chain describes the full range of activities which are required to bring a product or service from conception, through the different phases of production (involving a combination of physical transformation and the input of various producer services), delivery to final consumer, and final disposal after use.” (Kaplinsky & Morris, 2001)

3.1.1 POSITIES BINNEN HET VALUE CHAIN FRAMEWORK

Door de tijd zijn verschillende perspectieven op deze waardeketens dominant geweest in de wetenschappelijke literatuur. Het gebruik van het begrip is begonnen met het Franse *filière* concept, waarin Franse instituties binnen de landbouw een analysemiddel zochten om binnen de landsgrenzen empirisch agrarisch onderzoek te doen. In deze analyse onderzochten volgden zij een product door een keten van agrarische activiteit. Wallerstein (1974) baseerde zich hier deels op toen hij met het concept van *commodity chains* kwam. Door de keten in te bedden in zijn wereldsysteemtheorie, bekeek Wallerstein de invloed van productketens die over landsgrenzen reiken en maakte hij daarmee een internationalisering van het *filière* concept. In 1985 kwam Porter, in zijn onderzoek naar competitief economisch voordeel, met het idee van de *value chain*. In zijn onderzoek besloot hij activiteiten van een bedrijf te beschrijven op basis van hun toegevoegde waarde. Hierin maakte hij een onderscheid tussen twee soorten activiteiten die waarde kunnen toevoegen voor een bedrijf. Primaire activiteiten, die rechtstreeks bijdragen aan de waarde van een product, zoals logistiek, marketing en verkoop, en ondersteunende activiteiten, zoals strategische afdelingen,

human resource management, onderzoek en ontwikkeling (Porter, 1985). De benadering van Porter beperkte zich echter tot het schaalniveau van de firma en deed geen uitspraken over externe activiteiten. Hiermee bleef het internationale aspect van ondernemen onderbelicht. De theorie van Porter is om die reden uitgebreid door Gereffi en Korzeniewicz (1994) in de *global commodity chain* (GCC). Gereffi onderscheidt in latere publicaties vier kenmerken die van belang zijn voor deze GCC's. De ketens kennen een input-output structuur, ze beslaan een territorium, worden gevormd door structuren van *governance* (Gereffi, 1994) en door een institutioneel raamwerk (Gereffi, 1995). Governance definieert Gereffi (1994, p. 97) als: "authority and power relationships that determine how financial, material, and human resources are allocated and flow within a chain". Deze machtsrelaties bepalen de wijze waarop de waardeketen functioneert. Deze functie kan in twee verschillende categorieën worden ingedeeld. In de zogeheten *producer-driven chains* waar veel technologische kennis en kapitaal is vereist, hebben de producenten vaak een sterkere machtspositie dan de kopers. Doordat deze producenten controle hebben over de benodigde technologieën en faciliteiten, kunnen zij door een sterke onderhandelingspositie eisen stellen aan andere actoren in de keten. In de zogeheten *buyer-driven chains* werkt deze machtsrelatie omgekeerd. Juist de kopers oefenen macht uit over de keten, doordat zij de verkoopkanalen naar de consument in handen hebben. Entréebarrières voor deze markten worden meestal gevormd door de kosten van informatie, productontwerp, adverteren en bevoorradingsystemen. De veelal arbeidsintensieve productiefuncties zijn geoutsourcet naar een locatie waar de arbeidskosten lager zijn. Detailhandelaren en bedrijven met grote merknamen hebben in deze ketens veel te zeggen over wat er tegen welke prijs moet worden geproduceerd (Gereffi, 1994). Messner (2002) heeft in reactie op Gereffi's GCC de *world economic triangle* ontwikkeld. Hij benoemt het belang van het *value chain framework* voor vooruitgang in ontwikkelingsgebieden. Om deze vooruitgang te bereiken zijn zowel GCC's als sterke lokale banden belangrijk. Terwijl de voorgaande perspectieven binnen het *value chain framework* met name gericht waren op verticale integratie in ketens, voegt Messner hier horizontale integratie door clustervorming aan toe. De huidige ontwikkelingen omtrent waardeketens richten zich op begrippen als duurzame ontwikkeling en milieuproblematiek. Auteurs proberen het verbruik van natuurlijke hulpbronnen en de uitstoot van schadelijke stoffen onderdeel te maken van het *value chain framework*. Op het moment is nog niet één breed geaccepteerd concept ontstaan, hoewel het gebruik van termen als *green value chain* of *environmental value chain* wel duiden op pogingen om milieuproblematiek te integreren in het *value chain framework*. Carter en Narasimhan (1998) gebruikten al een *environmental supply chain* (ESC) en deze ESC staat aan de basis van recenter gebruik van het begrip *environmental value chain*.

3.1.2 BELANGRIJKSTE ONDERWERPEN BINNEN HET VALUE CHAIN FRAMEWORK

Roduner (2007) benoemt vijf onderwerpen die voor de meeste vooraanstaande onderzoekers van waardeketens centraal staan: toetredingsbarrières, rente, *governance*, opwaarderen en kennis. Toetredingsbarrières moeten worden geminimaliseerd, om te voorkomen dat competitie misbruik maakt van barrières om anderen van de markt te weren. Dit misbruik vindt plaats door controle te houden over zeldzame bronnen, zoals water, land of kennis of door barrières te creëren, door bijvoorbeeld certificering te verplichten. Binnen een waardeketen moet men zich tegen deze vorming van barrières kunnen beschermen. Door ongelijke verdeling van controle over bronnen ontstaat ook schaarste, die aan bepaalde partijen een economisch voordeel kan opleveren. Roduner noemt dit rente, en hij stelt dat schaarste gecreëerd kan worden door innovatieve acties. Door het creëren van schaarste neemt het voordeel uit deze economische rente toe. Het *governance* perspectief beschrijft hoe sommige bedrijven controle kunnen uitoefenen op de activiteiten van andere bedrijven in de keten. Zo kunnen worden beschreven wie bepaald wat, hoe veel en wanneer wordt geproduceerd. Deze factoren kunnen bepaald worden door leidende bedrijven, gegroepeerde betrokkenen of zelfs externe partijen van buiten de keten. Kwaliteitsstandaarden en MVO zijn voorbeelden van *governance* thema's. Vervolgens bespreekt Roduner hoe opwaarderen een middel is om voortdurend innovatie te stimuleren. Het draait in de keten niet om absolute innovatie op zich, maar om de relatieve snelheid van innovatie ten opzichte van concurrenten. Om waardeketens te opwaarderen, is kennis als productiefactor essentieel. De mate waarin kennis kan worden aangewend in de keten, steunt vaak sterk op vertrouwen en transparantie binnen deze keten, omdat deze twee factoren samenwerking en kennisuitwisseling stimuleren (Roduner, 2007).

3.1.3 METHODEN EN BEPERKINGEN

Het *value chain framework*, heeft een ontwikkeling doorgemaakt van elkaar opvolgende leidende perspectieven. Deze perspectieven vullen elkaar aan en onderzoekers van waardeketens gebruiken inzichten uit de theorieën die het best aansluiten op een situatie. Het concept van *global commodity chains* en *world economic triangle*, zijn hierin relevant. Recente ontwikkelingen nodigen echter uit tot een milieugerichte interpretatie van waardeketens, die zich ontwikkelt in nieuwe perspectieven zoals de *environmental value chain*. Het grootste probleem dat optreedt bij de bestudering van waardeketens in ontwikkelingsgebieden, zoals Ethiopië, zijn de methoden. Verschillende methoden, zoals *benchmarking*, visualiseren van relaties en beschrijven van *governance* structuren, hebben allemaal te maken met dezelfde problematiek. Een gebrek aan beschikbare informatie, de lage betrouwbaarheid van informatie en de kosten die gepaard gaan met onderzoek, vormen een drempel voor objectief onderzoek naar waardeketens (Roduner, 2007). Bij het interpreteren van

resultaten uit ontwikkelingsregio's moet rekening worden gehouden met deze gebreken, vanwege de mogelijk negatieve uitwerking op de objectiviteit van de onderzoeksresultaten.

3.2 ARBEID IN HET VALUE CHAIN FRAMEWORK

Andere auteurs vangen hun onderzoek aan vanuit het begrip arbeid. Zij werken vanuit de aanname dat arbeid centraal staat voor de ontwikkeling van internationale productieverhoudingen. Riisgaard (2009) bekritiseert het gedachtegoed van de *global value chains*. Zij stelt dat de meeste literatuur over dit onderwerp een blinde vlek bevat, die in het grootste deel van de artikelen over het hoofd wordt gezien. Volgens Riisgaard zijn arbeidsprocessen van essentieel belang om waardeketens te kunnen begrijpen. Toch wordt arbeid vaak als een passief object gezien, dat wel wordt bestudeerd in het licht van de waardeketens, maar dat geen actieve rol krijgt toegedicht. In haar artikel kiest Riisgaard voor de invalshoek van de arbeidsorganisaties die betrokken zijn bij het representeren of advocateren van arbeiders. Zij doelt hiermee op vakbonden en Non-gouvernementele organisaties (NGO's) die zich inzetten voor de positie en rechten van arbeiders. De huidige aandacht gaat volgens Riisgaard te vaak uit naar de producenten en niet naar de arbeidsomstandigheden rondom deze producenten. Dit wordt volgens haar geïllustreerd door het feit dat GVC benaderingen vrijwel altijd bedrijfsoperaties en onderlinge relaties tussen bedrijven betreffen. Daarnaast, wanneer arbeidsdynamiek wel onderwerp wordt van discussie, dan bespreekt men hierin uitsluitend de dynamiek van baancreatie en baanverlies, de locatie van banen en de link tussen arbeid en de mogelijkheid om uit te breiden (Gereffi & Sturgeon, 2004). Door arbeid op deze manier te behandelen wordt het begrip arbeid gereduceerd tot een *productive asset* (Riisgaard, 2009).

3.2.1 RECRUTERING EN INFORMELE NETWERKEN

Mano et al. (2011) hebben de effecten van sociale netwerken op de arbeidsomstandigheden in de Ethiopische bloemensector onderzocht. De wijze waarop werknemers worden aangenomen binnen een bedrijf in de bloemensector kan volgens hen gevolgen hebben voor hun positie binnen het bedrijf en hun loon. Omdat loonverschillen en ongelijkheid op de werkvloer worden genoemd binnen het kader van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), kunnen de inzichten van Mano et al. (2011) een waardevolle bijdragen leveren aan deze literatuurstudie. Om inzicht te krijgen in de effecten van aannamebeleid via sociale netwerken vergelijken zij de lonen van doorverwezen werknemers, de arbeiders die zijn aangenomen naar aanbeveling van iemand uit een persoonlijk of lokaal netwerk, met formeel aangenomen werknemers, de arbeiders die via andere kanalen uit de arbeiderspoel zijn aangetrokken. De gegevens verkregen zij van 64 snijbloemboerderijen en 320 interviews met willekeurig geselecteerde werknemers in 2007. Zij baseren hun onderzoek op drie hypothesen die in de arbeidseconomie prevalent zijn. De *screening hypothesis* is relevant in een

sector die afhankelijk is van de vaardigheden en kennis van haar werknemers. Werkgevers die gebruikmaken van persoonlijke en lokale netwerken voor het aanwinnen van arbeid, zijn veelal beter op de hoogte van de vaardigheden en kennis van deze nieuwe werknemers. De lonen van doorverwezen werknemers zal daarom aanvankelijk hoger liggen dan die van formeel aangenomen werknemers. Omdat firma's na verloop van tijd ook meer inzicht krijgen in de kwaliteiten van andere werknemers, zal dit voordeel geen effect meer hebben. De lonen van doorverwezen werknemers stijgen daarom langzamer dan de lonen van andere werknemers. De tweede hypothese is de *peer-pressure hypothesis*. De hypothese gaat uit van een situatie waarin de inspanning van werknemers niet wordt geobserveerd door leidinggevenden en stelt dat doorverwezen werknemers zich eerder verplicht voelen om hard te werken, om zich te bewijzen tegenover degene die hen heeft doorverwezen. De werkgever hoeft daarom minder kosten te maken voor het controleren van zijn werknemers. Daarnaast kan de werkgever zich permitteren om lagere lonen uit te keren aan de doorverwezen werknemers dan de formeel aangenomen werknemers. Door de *peer-pressure* zullen zij zich ondanks de lagere lonen toch voldoende inzetten. Ten slotte halen Mano et al. (2011) de *information-cost hypothesis* aan. In ontwikkelingslanden is het gebruikelijk om informele netwerken te gebruiken voor het aannemen van nieuw personeel. Het is in opkomende arbeidsmarkten goedkoper om via informele netwerken informatie over nieuwe werkgelegenheid te verspreiden. Deze hypothese is met name relevant voor sectoren waar weinig cognitieve en sociale vaardigheden zijn vereist. Omdat de doorverwezen werknemers vaak degenen zijn die elders geen werk kunnen vinden voorspelt deze hypothese dat de lonen van deze werknemers aanvankelijk lager zijn. Mano et al. concluderen in hun onderzoek dat in de Ethiopische bloemensector met name de *information-cost hypothesis* van belang is. Er is in de bloemensector sprake van veel toezicht op werknemers en de meeste werkzaamheden vereisen weinig vaardigheden en kennis. Daarnaast concluderen zij dat de lonen van doorverwezen werknemers inderdaad aanvankelijk lager zijn dan die van andere werknemers, maar dat deze lonen na relatief korte tijd rechtekken en het effect van sociale netwerken op lonen verdwijnt. Ten slotte stellen zij dat de ontwikkeling van de arbeidsmarkt met name plaats heeft gevonden in het industriële cluster. De boerderijen in het cluster kunnen beter omgaan met fluctuaties in vraag of seizoensveranderingen, door marktinformatie met elkaar te delen. Daarnaast maken zij meer gebruik van permanente werknemers, omdat het aanbod van arbeiders in de regio groter is. Het voordeel van clustervorming in de Ethiopische bloemensector baseren zij op de voorwaarden van Marshall (1920), die stelt dat industriële clusters voordelig zijn door informatie *spillovers*, de specialisatie en verdeling van arbeid tussen ondernemingen en de ontwikkeling van een volwassen arbeidsmarkt. Deze volwassen arbeidsmarkt kenmerkt zich door het gemak waarmee firma's nieuwe werknemers kunnen zoeken, doordat zij onderling informatie

uitwisselen over de beschikbaarheid van werknemers. In een dergelijk cluster is het makkelijker om aansluiting te vinden tussen de verschillende vacatures enerzijds en de aanwezige potentiële arbeiders anderzijds. Clustervorming heeft dus een positieve uitwerking op waardeketens in de Ethiopische bloemensector (Pissarides, 2000). Dit is een constatering die het onderzoek van Messner (2002) over het belang van horizontale integratie binnen waardeketens bevestigt.

3.2.2 GENDER EN LOONVERSCHILLEN

De selectieprocedure is geen objectief proces. Verschillen in loon kunnen niet alleen ontstaan door informele of sociale netwerken. Kolev en Robles (2010) onderzochten een vermoedde *gender gap* in de salarissen in Ethiopië. In Ethiopië zijn de loonverschillen tussen mannen en vrouwen, zoals in veel Afrikaanse landen, een zeer relevant probleem. Hoewel de Ethiopische autoriteiten zich hebben aangesloten bij de *UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, is er nog steeds een merkbaar verschil in loon. De Ethiopische overheid heeft grote stappen gezet waar het gaat om primair onderwijs voor vrouwen. Het moet genoemd worden dat Ethiopië in het licht van de bekend veronderstelde *Millenium Development Goals*, een sterke stijging in schoolgaande meisjes laat zien (MoFED, 2005). In deze ontwikkeling van de posities van vrouwen zijn salarissen erg belangrijk, omdat deze de status en de macht om beslissingen te maken binnen het gezin vergroten. Ook hun keuzes over arbeidsparticipatie en voortplanting worden positief beïnvloed door een hoger salaris (Kolev & Robles, 2010). Om inzicht te krijgen in de onderliggende factoren van het verschil in salaris tussen mannen en vrouwen gebruiken Kolev en Robles (2010) een dataset van de *Central Statistics Agency (CSA)* van Ethiopië. Het betreft 230,680 ondervraagde individuen, waarvan 50,5% in stedelijk gebied woont. De gegevens zijn in redelijk korte tijd verzameld, wat problemen kan opleveren voor de representativiteit. Zeker in een land als Ethiopië met flexibele en seizoensgebonden arbeidsomstandigheden, kan de situatie van seizoen tot seizoen sterk verschillen. Toch is het onderzoek voor deze thesis nuttig om inzicht te krijgen in de algemene verschillen in loon tussen mannen en vrouwen. Omdat volgens Mano et al. (2011), sprake is van vergelijkbare arbeidsomstandigheden tussen de bloemensector en andere productiesectoren, kunnen de onderzoeksresultaten bijdragen aan een beter inzicht in de bloemensector. Ten eerste ondervinden Kolev en Robles (2010) dat in 2005 het gemiddelde uurloon van vrouwen slechts 60% van het uurloon van mannen besloeg. Deze cijfers varieerden sterk tussen subgroepen. De verschillen tussen mannen en vrouwen waren het grootst onder jeugd, lage inkomens en voor personen in de informele sector. Ten tweede blijkt het onverklaarbare verschil, dus het verschil dat niet is toe te rekenen aan baankarakteristieken of opleidingsverschillen, het grootst in de formele private sector. Het onverklaarbare verschil wordt vaak vergeleken met discriminatie en het probleem van discriminatie lijkt dus het grootst in de formele private sector en niet in de publieke sector (Kolev & Robles, 2010).

Dit versterkt het vermoeden dat discriminatie in de private bloemensector kan leiden tot loonverschillen tussen mannen en vrouwen. Een onderzoek zoals dat van Mano et al. (2011) , over deze loonverschillen zou meer duidelijk moeten verschaffen over de urgentie van deze problematiek voor de bloemensector.

3.3 DETAILHANDELAREN

Voorgaande auteurs die arbeidsprocessen wensen te bestuderen maken met name gebruik van resultaten verkregen uit het land van productie. Dit is immers de locatie waar een groot deel van arbeidsrelaties zich afspeelt. Anderen spitsen zich echter toe op de vraagzijde in plaats van de aanbodzijde. Om te beginnen worden in de wereldwijde handel in snijbloemen twee verschillende waardeketens te onderscheiden. De Nederlandse bloemenveilingen hebben lange tijd als dominante kanalen gefunctioneerd voor de distributie van snijbloemen in westerse landen. Alle noemenswaardige export van snijbloemen naar Europa ging naar de bloemenveilingen, waarna de producten werden gedistribueerd naar detailhandelaren in Europa (Riisgaard, 2009). Hoewel de bloemenveilingen nog steeds een grote rol spelen, is er in toenemende mate sprake van rechtstreekse import door detailhandelaren. Met name supermarkten gaan in meer gevallen over tot het rechtstreeks importeren van snijbloemen. In alle Europese landen is een toename van marktaandeel van supermarkten in de import van snijbloemen merkbaar (CBI, 2005). Tallontire et al. (2005) stellen dat deze supermarkten gebruikmaken van gecontroleerde waardeketens, die in sterke mate afhankelijk zijn van de vraag naar het product. Karakteriserend voor deze detailhandelaren is dat zij gunstige prijsafspraken en kortingen afdwingen, formele contracten voor toelieferingen op langere termijn ontwijken en op het laatste moment goederen bestellen. Het gevolg hiervan is dat producenten van snijbloemen gedwongen zijn de arbeidskosten laag te houden en afhankelijk zijn van een flexibele pool werknemers. In de producerende gebieden leidt dit tot hogere baanonzekerheid, een toename van tijdelijke werknemers ten opzichte van vaste werknemers en een toenemende druk om overuren te maken (Tallontire et al., 2005). In het marktonderzoek van de Europese markt voor snijbloemen constateert het Centrum tot Bevordering van de Import uit ontwikkelingslanden (CBI) dat met name in het Verenigd Koninkrijk in toenemende sprake is van directe verkoop van snijbloemen. Deze directe verkoop wordt gefaciliteerd door een klein aantal grote Britse importeurs (Worldflowers, Flamingo, Homegrown). Deze importeurs werken op basis van een commissie en vragen 10 tot 15 procent commissie op de uiteindelijke verkoop. Via deze importeurs onderhouden Britse supermarkten seizoenscontracten met Afrikaanse exporteurs. Per seizoen dwingen de kopers voorwaarden af over de volumes, compositie en prijs van de snijbloemen. Vervolgens wordt elke dag een gespecificeerde bestelling verstuurd naar de producent. Zoals eerder

besproken is deze waardeketen *buyer-driven*, waardoor de macht bij de koper en in dit geval bij de importeurs en supermarkten ligt. De producenten van bloemen in Ethiopië stemmen het proces van oogsten, verwerken en verzenden af op de vraag en de eisen van de kopers (CBI, 2005). Voor de producenten kan de machtsverhouding van deze waardeketen problematisch zijn als de vraag niet aansluit op de oogst of mogelijkheden van de producent. De producent kan zijn oogst moeilijk afstemmen op een verwachte vraag, zoals bij contracten op lange termijn wel het geval is.

3.4 MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN

Het voorgenoemde is één van de vele manieren waarop handelingen van ondernemers gevolgen kunnen hebben voor de sociaaleconomische situatie in het land van productie. Als ondernemers naast winstdoelstellingen ook rekening houden met deze mogelijk negatieve maatschappelijke gevolgen wordt veelal gesproken van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Het raamwerk van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen en het beleid dat daarbij wordt gevolgd, is het laatste perspectief dat in deze thesis wordt besproken. De Europese Commissie stelt in een definitie uit 2011 dat bedrijven met behulp van MVO twee doelen zouden moeten nastreven. Enerzijds zijn zij verantwoordelijk voor het maximaliseren van de creatie van waarde voor de eigenaren, aandeelhouders, andere belanghebbenden en de maatschappij in zijn geheel. Tegelijkertijd zijn zij evenredig verantwoordelijk voor het identificeren, voorkomen en oplossen van mogelijke ongunstige effecten van de bedrijfsactiviteiten (Europese Commissie, 2011). De doelstellingen van een onderneming zouden zich verder moeten strekken dan slechts het behalen van winstmaximalisatie. Dit gedachtegoed laat zich het best typeren door de *Triple Bottom Line* van John Elkington, die in 1997 stelde dat een bedrijf een goede balans moet vinden tussen *People*, *Planet* en *Profit* (Elkington, 1997). Michael Porter en Mark Kramer hebben dit idee verder uitgewerkt met hun concept van *Creating Shared Value* (CSV). Zij gaan er vanuit dat een bedrijf naast het versterken van de eigen concurrentiepositie actief moet bijdragen aan de economische en sociale condities in de gemeenschap waar het bedrijf actief is (Porter & Kramer, 2011). Het concept van CSV is enerzijds van belang omdat de locatie expliciet wordt aangeduid. Dit gedachtegoed brengt voor bedrijven in de bloemenhandel, dus zowel voor tuinders in Ethiopië als importeurs van snijbloemen, de verplichting met zich mee om rekening te houden met condities in het land van productie. Daarnaast stelt CSV het verantwoord ondernemen centraal in het business model, in tegenstelling tot eerdere opvattingen die MVO met name als randactiviteit interpreteerden (Rikkert, 2013).

3.4.1 NEDERLANDSE ONDERNEMERS EN MVO IN ETHIOPIË

In een onderzoek naar MVO in een aantal Afrikaanse landen onderscheiden Van Westen et al. (2013) vier categorieën van Nederlandse bedrijven, getypeerd naar hun bedrijfsmodellen. De vier typen zijn :

kapitaalintensieve, gespecialiseerde bedrijven in de horticultuur, *out-grower* bedrijven gericht op zowel export als nationale markt, veehouderijen voor de nationale markt en een categorie met overige bedrijven. De floriculturele bedrijven in de bloementeel, die centraal staan in deze thesis, vallen binnen de eerste categorie. Om die reden zal deze eerste categorie verder worden besproken. In de overige typering zijn verschillende bedrijven gecategoriseerd die voor de waardeketen van Ethiopische snijbloemen wel van belang zijn. Dit kan variëren van verkopers van irrigatiemiddelen of chemicaliën tot bedrijven met een adviserende functie. Omdat Van Westen et al. (2013) Deze bedrijven uit de eerste categorie kenmerken zich door functionele clustering, hoge afhankelijkheid van kennis en extern specialisme. Daarnaast onderhouden deze ondernemers sterke banden met buitenlandse, veelal Nederlandse, toeleveranciers en klanten. In het licht van duurzame ontwikkeling worden drie negatieve gevolgen van dit type bedrijfsmodel genoemd. Bedrijven bevinden zich in hoge mate in enclaves, omdat zij zich voor hun toelevering en verkoop vooral richten tot buitenlandse partners. De relaties met lokale partners blijft daardoor beperkt. Daarnaast is het voor lokale ondernemers relatief moeilijk om dezelfde werkzaamheden te gaan ontplooiën, vanwege de hoge kapitale en technologische entreebarrières. Tenslotte is de negatieve beïnvloeding van het milieu relatief groot, omdat de activiteiten van deze ondernemingen veeleisend zijn voor natuurlijke bronnen, door land- en watergebruik en het gebruik van chemicaliën tijdens de kweek van planten (Ibid.).

Een deel van het voorgenoemde onderzoek baseert zich op gegevens verkregen van 21 Nederlandse ondernemers en één Duitse ondernemer in Ethiopië. Van deze 22 ondervraagde bedrijven, zijn 7 bedrijven actief in de bloemensector. Uit het onderzoek kan worden opgemaakt dat zowel horizontaal als verticaal relatief weinig integratie plaatsvindt met de nationale markt. Meer dan de helft van de ondernemers vertrouwt voornamelijk op import, in tegenstelling tot het gebruikmaken van Ethiopische verkopers. Beleid van de Ethiopische overheid probeert deze trend tegen te gaan, door Ethiopische transporteurs van goederen aan te prijzen. Daarnaast is de toegang tot de internationale beurs beperkt, wat de afhankelijkheid van nationale verkopers doet toenemen. In horizontale integratie van de waardeketen is een hoge mate van clustervorming geconstateerd. Nederlandse ondernemers concentreren zich vooralsnog in clusters, waardoor de relaties met Ethiopische bedrijven nog achterblijven (Ibid.). Aangezien dit onderzoek zich grotendeels richt op de agrarische sector, kunnen de inzichten uit dit onderzoek bijdragen aan de wijze waarop ondernemers in de bloemensector van Ethiopië omgaan met MVO. Iets meer dan een derde van deze ondernemers hebben in het verleden gebruik gemaakt van subsidies van het Private Sector Investeringsprogramma (PSI). Het PSI hanteert een uitgebreide lijst toetsingscriteria. Slechts als aan

deze criteria is voldaan kan een projectfinanciering worden toegekend. Op het gebied van IMVO vereist het PSI ten eerste een goede reputatie op het gebied van MVO-beleid gebaseerd op OESO-richtlijnen of ISO 26.000. Deze richtlijnen zullen later in deze thesis in de inhoudsanalyse worden behandeld. Vervolgens kijkt men naar *due diligence* van de keten, waarbij de aanvrager zelf de risico's inschat op niet-naleving van OESO-richtlijnen in de keten. Criteria op het gebied van duurzame werkgelegenheid, verbeteringen van het kennisniveau van toeleveranciers, lange termijn effecten voor de keten, stakeholders, voedselzekerheid en beschikbaarheid van water, worden getoetst. Ten slotte wordt verwacht dat de ondernemer een positief effect op het milieu, de positie van vrouwen, de lokale gemeenschap en de lokale en nationale overheid, behartigt (PSI, 2013).

Nederlandse ondernemers die in Ethiopië actief zijn ervaren druk van klanten als een belangrijke motivator om MVO te implementeren in beleid. In de enquête blijkt beïnvloeding van klanten ongeveer evenveel als een motivatie voor MVO gezien te worden als regulering van de overheid. De reden die echter in hoogste mate wordt aangewezen als motivator voor MVO is de druk vanuit financiers. Van Westen et al. (2013) maken hieruit op dat publieke subsidies zoals PSI, maar ook de rol van sociale, ethische investeerders, die bepaalde eisen stellen aan hun ontvangers, van groot belang kan zijn voor MVO.

3.5 VIER PERSPECTIEVEN OP DE ETHIOPISCHE BLOEMENSECTOR

In het kader van de Ethiopische bloemensector zijn in de voorgaande tekst vier perspectieven onderscheiden. Het betreft inzichten uit een verzameling artikelen die elkaar grotendeels aanvullen, die overlappen of die elkaar conflicteren. Daarnaast spelen verschillende inzichten zich op verschillende schaalniveau's af. De relatie tussen vraag en aanbod en betrokken firma's bijvoorbeeld manifesteert zich op internationale en globale schaal. De arbeidsprocessen die Riisgaard (2009) noemt manifesteren zich echter op lokale en regionale schaal. In het hoofdstuk is getracht deze perspectieven te onderscheiden op basis van aannames die auteurs hebben gekozen. Het perspectief van deze auteurs leiden tot een toegenomen aandacht voor bepaalde facetten en een onderbelichting van anderen. Een uitgebreide aandacht voor de eerder economische benadering van waardeketens kan leiden tot een onderbelichting van individuele menselijke invloeden binnen de theorie. Daarnaast kan te veel aandacht voor regionale en persoonlijke ontwikkelingen in de Ethiopische bloemensector misschien leiden tot een blinde vlek voor het belang van internationale handelsrelaties. Elk perspectief beschrijft een kant van het onderwerp. Door het onderwerp te omsingelen kan een compleet beeld worden gekrijgen van alle zijden, voor-, achter- en zijkant. De perspectieven zijn alles behalve een categorisering of zinvolle indeling voor wetenschappelijke inzichten. Het zijn slechts handvatten die binnen het kader van dit onderzoek zijn gebruikt om het

wetenschappelijk perspectief te vergelijken met dat van de Sociaal Economische Raad (SER). Sommige auteurs richten zich op waardeketens om de Ethiopische bloemensector te verklaren, anderen vooral op arbeidsprocessen, weer anderen op de relatie tussen vraag- en aanbodzijde en de toenemende macht van de vraagzijde en ten slotte richten sommigen zich op de betekenis van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. Veel auteurs richten zich echter op meerdere van deze onderwerpen, al dan niet allemaal. Het betreft geen lijst van onderwerpen, waarbinnen de artikelen zijn ingedeeld. Wel kan worden onderscheiden waar het startpunt van een onderzoek en een auteur te vinden is. Vanuit welke overtuiging begint een wetenschapper aan zijn of haar onderzoek? Dat zijn de perspectieven die voor dit onderzoek worden gebruikt. Aan het slot van dit hoofdstuk wordt geconcludeerd dat deze perspectieven, en dus niet de losse inzichten, aan de basis staan van de vergelijking die verderop wordt gemaakt met het rapport van de Sociaal Economische Raad (SER). In dit onderzoek wordt niet onderzocht of de wetenschappers en de SER allebei bekijken wat de rol is van Global Commodity Chains (GCCs), maar juist of zowel wetenschappers als de SER handelen vanuit het perspectief van waardeketens.

Deel 4 Inhoudsanalyse

De inhoudsanalyse is volgens de eerder besproken methode uitgevoerd op het SER rapport omtrent Internationaal Maatschappelijke Verantwoord Ondernemen (IMVO). Het document is grondig geanalyseerd om thema's te kunnen onderscheiden. Inzichten uit het document zijn gecodeerd in een verdeling per thema.

4.1 CODERING

4.1.1 CONTEXT

De eindevaluatie van de Sociaal-Economische Raad pretendeert als leidraad te fungeren voor Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) van Nederlandse ondernemers. Vanzelfsprekend staat deze rapportage niet op zichzelf en baseert deze zich op internationale publicaties, conventies en afspraken. Om die reden zijn als eerst de genoemde externe invloeden gecodeerd. In het document wordt veelvuldig verwezen naar internationale standaarden. De internationale documenten waar de SER haar bevindingen op baseert zijn de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, de OESO-richtlijnen, ILO-verklaring *Social Justice for a fair Globalisation* en de *ISO 26000 Guidance standard on social responsibility*.

De *UN Guiding Principles* en de herziene OESO-richtlijnen worden het meest genoemd in het document. De SER eindevaluatie wijdt een compleet hoofdstuk aan de wijze waarop deze twee richtlijnen door zowel de Nederlandse overheid als door brancheorganisaties als leidend worden genomen voor de conceptualisering van IMVO. De SER zegt over de rol van de twee richtlijnen in het beleid van de Nederlandse overheid:

“Nederland zet zich ervoor in dat de UN Guiding Principles on Business and Human Rights deel gaat uitmaken van bestaande mensenrechtenstandaarden voor internationaal ondernemen, zoals de OESO-richtlijnen en de Performance Standards van de Wereldbank.”

(SER, 2012, pagina 12)

Deze toezegging van de Nederlandse overheid heeft gevolgen voor de wijze waarop Nederlandse ondernemers, waaronder ook Nederlandse tuinders in Ethiopië vallen, in hun werkzaamheden rekening houden met de conventies die zijn afgesproken in de richtlijnen. Ook al kunnen de richtlijnen niet wettelijk worden afgedwongen, leggen de richtlijnen wel verwachtingen op aan ondernemers.

“De OESO-richtlijnen vormen een belangrijk onderdeel van het normatieve kader dat de SER in 2008 heeft opgesteld voor internationale aspecten van MVO en ketenbeheer. De richtlijnen zijn geformuleerd als aanbevelingen van de OESO-landen aan bedrijven. Ze kunnen wettelijk niet worden

afgedwongen, maar de overheid en de SER beschouwen de richtlijnen wel als referentie voor fatsoenlijk internationaal ondernemen.”

(SER, 2012, pagina 70)

Daarnaast wordt expliciet vermeld dat een deel van het beleid rechtstreeks is gebaseerd op voorschriften van de Europese Unie. De Europese Unie stelt hierbij voorwaarden aan het implementeren van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO), maar laat de specifieke invulling en de prioritering van thema's over aan de lidstaten. De Europese Commissie laat zich bij het formuleren van beleid grotendeels leiden door *UN Guiding Principles* en de OESO-richtlijnen.

“De Europese Commissie heeft in oktober een mededeling uitgebracht over vernieuwde strategie voor maatschappelijk verantwoord ondernemen dat wordt gedefinieerd als ‘de verantwoordelijkheid van bedrijven voor hun effecten op de maatschappij’. De Commissie presenteert daarin een aantal initiatieven ter bevordering van MVO in de komende jaren. De Commissie nodigt hierbij ook de lidstaten uit hun eigen plannen of nationale prioriteiten voor MVO te ontwikkelen te actualiseren. De Commissie verzoekt de lidstaten tevens om uiterlijk eind 2012 nationale plannen te ontwikkelen voor de toepassing van de *UN Guiding Principles*.”

(SER, 2012, pagina 15)

De ILO-verklaring en de ISO 26000 richtlijn worden in Nederland nog in mindere mate gebruikt, alhoewel zij wel door de SER zijn gebruikt in de formulering van de eindevaluatie. De ILO-verklaring is vastgesteld in 2008 en de ISO 26000 is gepubliceerd op 1 november 2010. De SER noemt de lage bekendheid als factor voor het achterblijven van gebruik van deze richtlijnen. Zij stelt dat Nederlandse handleidingen een goede eerste stap zijn om deze bekendheid te verbeteren:

“Vanwege toenemende behoefte bij organisaties om te laten zien dat zij de richtlijn toepassen, is door de normcommissie MVO van NEN in samenwerking met MVO Nederland de Handleiding zelfverklaring NEN-ISO 26000 ontwikkeld. In de loop van 2011 zijn er Nederlandse handleidingen verschenen, afkomstig van de NEN-commissie, inzake de – vrijwillige – toepassing van ISO 26000. In een NENcongres op 26 april 2012 is daar opnieuw aandacht aan besteed.”

(SER, 2012, pagina 33)

Uit de inhoudsanalyse mag worden opgemaakt dat Nederlandse tuinders voor hun werkzaamheden in Ethiopië rekening dienen te houden met het IMVO zoals dat is geconceptualiseerd door de Nederlandse regering op basis van een viertal documenten: *UN Guiding Principles on Business and Human Rights*, de OESO-richtlijnen, ILO-verklaring *Social Justice for a fair Globalisation* en de ISO 26000 *Guidance standard on social responsibility*. Omdat de ILO-verklaring en de ISO 26000 nog in mindere mate worden gebruikt en zowel de Nederlandse overheid en de Europese Commissie het grootste deel van hun beleid baseren op de VN- en OESO-richtlijnen, zal voor deze analyse worden aangenomen dat de thema's uit deze richtlijnen het meest relevant zijn.

4.1.2 THEMA'S

In het SER-rapport wordt over diverse thema's gesproken. Door de inhoudsanalyse is een lijst gemaakt met alle thema's die in het rapport naar voren komen, waarvan vervolgens de belangrijkste uitspraken zijn gecodeerd. Deze thema's zullen beknopt worden behandeld, om later te worden vergeleken met de inzichten uit de literatuur.

Duurzame ontwikkeling

"*Duurzame ontwikkeling* is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoefte te voorzien in gevaar te brengen, volgens de definitie van het Brundtland-rapport uit 1987 (*Our Common Future*)."

(SER, 2012, pagina 17)

De SER houdt zich in de eindevaluatie aan de definitie die het Brundtland-rapport geeft voor duurzame ontwikkeling. De SER wenst hierbij echter een vergelijking te maken tussen MVO en duurzaam ondernemen. Zij stelt dat deze twee begrippen in de huidige tijd als synoniemen van elkaar gezien moeten worden. MVO moet zich volgens de SER richten op het creëren van waarde voor zowel *Profit*, *People* en *Planet*. Daarnaast moet MVO een relatie onderhouden met verschillende belanghebbenden op basis van doorzichtigheid en dialoog, waarbij antwoord wordt gegeven op gerechtvaardigde vragen uit de maatschappij. Deze twee elementen moeten in het thema duurzame ontwikkeling een evenredige rol spelen. Toch wordt binnen het thema duurzame ontwikkeling vaak de nadruk gelegd op *Planet* en niet op *People* of *Profit*. De SER zegt hierover:

"In het verleden is de term duurzaamheid vooral in verband gebracht met de ecologische (*planet*) dimensie van duurzame ontwikkeling. Bij duurzame ontwikkeling gaat het echter om een dialoog tussen stakeholders waarbij een dynamische balans wordt gezocht tussen ecologische, economische en sociale ambities. Dit komt overeen met de dimensies *planet*, *profit* en *people* van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen is de bijdrage die het bedrijfsleven levert aan duurzame groei en ontwikkeling. Maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaam ondernemen zijn daarmee synoniem."

(SER, 2012, pagina 18)

De SER erkent verder dat deze begrippen nooit vaststaan maar altijd aan verandering onderhevig zijn. De processen bewegen mee met de ontwikkelingen in de maatschappij en het bedrijfsleven, niet alleen vanwege de dynamiek van technologische ontwikkeling, maar ook vanwege het veranderend waardeoordeel vanuit de maatschappij. In de woorden van de SER:

"Het gaat immers om de kwaliteit van de samenleving. Conflicterende waarden en belangen moeten tegen elkaar worden afgewogen. Uiteindelijk gaat het om de waarden die mensen (individueel en collectief) hechten aan verschillende soorten risico's. Nieuwe kennis, innovatie en een beter inzicht in de werking van complexe economische, sociale en ecologische systemen zullen dat afwegproces beïnvloeden."

(SER, 2012, pagina 19)

Toch geeft de SER later in het document aan dat in de doelstellingen die zijn neergelegd voor de VN RIO+20-conferentie, zich met name richten op de *planet*-dimensie. Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking ziet de SER een belangrijke rol weggelegd voor het bedrijfsleven. Het bedrijfsleven moet een bijdrage kunnen leveren aan duurzame ontwikkeling, in samenwerking met sociale partners en maatschappelijke organisaties. Ook al wordt de uitspraak genuanceerd en wordt aangegeven dat ook de *people*-dimensie aan bod komt, lijkt het dat het thema duurzame ontwikkeling nog met name in relatie tot de *planet*-dimensie wordt behandeld. *Over de invulling van deze bijdrage zegt de SER:*

“Voor de VN RIO+20-conferentie van juni 2012 geldt dat deze zich sterk zal richten op de planet-dimensie en het bevorderen van de groene economie. Tegelijkertijd gaat het daar ook over armoedebestrijding en daarmee ook over de people-dimensie.”

(SER, 2012, pagina 20)

In de slotbehandeling van het thema duurzame ontwikkeling noemt de SER nog een belangrijke factor. Ze benadrukt het belang van innovatie voor het bereiken van deze ontwikkeling. Waar samenwerking nodig kan zijn, moet deze de mededinging nimmer in de weg staan. De SER prijst gezonde concurrentie, omdat deze over het algemeen als aanjager voor innovatie wordt gezien. Men wil dus door duurzame ontwikkeling blijvende innovatie stimuleren. Samenwerking ten behoeve van duurzaamheidsinitiatieven moet hierbij dan ook in het teken staan van innovatie. Wanneer dit het geval is mag van de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) een constructieve houding worden verwacht volgens de SER. Ook samenwerking tussen het bedrijfsleven en de wetenschap of maatschappelijke organisaties zou in de nabije toekomst tot interessante innovaties moeten leiden.

Milieu

Het milieu wordt voornamelijk besproken in het kader van de zogeheten Groene Groei Deal. De Groene Groei Deal is een afspraak tussen ondernemersorganisaties, MVO Nederland, Stichting Natuur en Milieu, de Stichting Natuur- en Milieufederaties en de rijksoverheid van oktober 2011. De afspraak betreft een pakket maatregelen om de Nederlandse economie te vergroenen. Belangrijke doelstellingen zijn het stimuleren van energiebesparing en het realiseren van de doelstelling om de broeikasgassen met 20 procent te verminderen ten opzichte van 1990. De SER noemt de vijf hoofdstukken waaruit de deal bestaat:

“- Verzilvering van concrete duurzaamheidsinitiatieven door het wegnemen van belemmeringen op het gebied van wet- en regelgeving, kennis en financiering. Dit is verder uitgewerkt in 44 afzonderlijke deals. Inmiddels zijn er in totaal 130 Green Deals gesloten.

- Meerjarenafspraken over een duurzame innovatie-impuls die aansluit bij het topsectorenbeleid.
- De verspreiding van kennis en informatie over duurzaamheidsinitiatieven over het gehele bedrijfsleven.
- Duurzaam en innovatiegericht inkopen door de rijksoverheid
- Duurzaamheid als internationale kans.”

(SER, 2012, pagina 34)

Bedrijvigheid en werkgelegenheid

Het thema bedrijvigheid en werkgelegenheid richt zich op het bevorderen van private-sectorontwikkeling in ontwikkelingslanden, door Nederlandse bedrijven. De SER stelt dat economische samenwerking met ontwikkelingslanden zich moet “..richten op het bevorderen van lokale bedrijvigheid als motor van duurzame groei en volwaardige werkgelegenheid” (p. 26). Om deze lokale bedrijvigheid te bereiken moeten gunstige voorwaarden worden gestimuleerd, zoals goed bestuur, toegang tot sociale zekerheid en een sterk maatschappelijk middenveld. Verder noemt de SER het belang van het naleven van OESO-richtlijnen voor internationaal ondernemen bij het toekenning van subsidies voor ontwikkelingslanden. Alhoewel zij een verband legt tussen bedrijvigheid en deze subsidies, wordt dit verband niet onderbouwd.

Globalisering en machtsverschuivingen

De SER benoemt de globalisering en globale machtsverschuiving als externe factoren waar rekening mee gehouden dient te worden. Zowel het veiligstellen van de Nederlandse toekomstige welvaart, als het helpen realiseren van een duurzame globalisering worden hierbij genoemd. Dit lijken tegenstrijdige uitspraken te zijn, gezien het feit dat globalisering en machtsverschuiving kan betekenen dat een gemeenschappelijk welvaartstand moet worden gevonden. Het garanderen van een eigen welvaarts groei is daarin een moeilijke opgave. De SER onderscheidt in dit thema nationaal van Europees beleid:

“De nationale beleidsagenda richt zich vooral op het versterken van de comparatieve voordelen en het vestigingsklimaat als ook het vergemakkelijken van aanpassingsprocessen. De internationale beleidsagenda richt zich op de vraag hoe het Europese beleid en de mondiale instituties bij kunnen dragen aan een duurzamere globalisering. De adviesvragen volgend ligt het accent daarbij op economische diplomatie en het Europese handelsbeleid.”

(SER, 2012, pagina 27)

Transparantie

De SER bestaat in de eindevaluatie veel aandacht aan het begrip transparantie. Ze stelt dat transparantie aan de basis moet staan van IMVO, omdat de ondernemer zich moet kunnen verantwoorden. Deze transparantie is zowel een belangrijke eigenschap voor de interne bedrijfsvoering, als voor de houding naar de maatschappij. De SER merkt op:

“Door openheid kan de onderneming vertrouwen winnen bij haar stakeholders, haar reputatie versterken en mensen aan zich binden. De maatschappelijke omgeving vraagt ook een open houding en een heldere communicatie. Dat betekent dat van de onderneming ook een antwoord op gerechtvaardigde vragen wordt verwacht.”

(SER, 2012, pagina 51)

In de Nederlandse wet is een transparantiecriterium voor grote bedrijven vastgelegd in art. 2:391 lid 1 BW. Ondernemingen die aan twee van de criteria voldoen zijn verplicht te rapporteren over niet-financiële aspecten van de onderneming voor zover deze relevant zijn voor de interpretatie van de financiële informatie en de positie van de onderneming. De criteria voor de grootte van de onderneming zijn: activa meer dan 17,5 miljoen euro, meer dan 250 werknemers en een netto-omzet meer dan 35 miljoen euro. Echter ook voor kleinere bedrijven geldt een transparantievoorwaarde. Deze is vastgelegd in richtlijn 400 van de Raad van Jaarverslaglegging (RJ). De richtlijn betreft aanbevelingen, waardoor geen sprake is van een verplicht karakter. Toch geeft de richtlijn ook kleinere ondernemingen expliciet het advies niet-financiële aspecten van hun onderneming te rapporteren.

Om de mate van transparantie in maatschappelijke verslaglegging te kunnen meten gebruikt de SER de Transparantiebenchmark 2011 (TB 2011). Als eerst worden de 469 grootste bedrijven van Nederland gevraagd om middels een online self-assessment een oordeel te geven over de kwaliteit van hun eigen verslaglegging. Dit oordeel wordt vervolgens gecontroleerd door onderzoekers van KPMG.

Ketenverantwoordelijkheid

Binnen het thema ketenverantwoordelijkheid laat de SER ondernemers vrij om zelf invulling te geven aan de wijze waarop zij deze ketenverantwoordelijkheid implementeren in hun bedrijfsvoering. Door een Internationaal Brancheprogramma wenst zij bedrijven te stimuleren. Opvallend is dat voor dit brancheprogramma een selectie is gemaakt van enkele sectoren. De tuinbouw wordt niet expliciet genoemd als een sector die benaderd wordt voor het implementeren van ketenverantwoordelijkheid.

“De voor het programma geselecteerde sectoren zijn: metaal & techniek; machines & apparaten; ICT & elektronica; kleding & textiel; chemie & kunststof; overige fabrikaten & handel. In de periode oktober 2009 t/m januari 2012 zijn brancheorganisaties in bovenstaande (industriële) sectoren benaderd, en is getracht om met hen tot verdere samenwerking op het thema ketenverantwoordelijkheid te komen.”

(SER, 2012, pagina 41)

Ketenverantwoordelijkheid ziet de SER als een belangrijk onderdeel van IMVO. Zij benadrukt dat in de eerder genoemde Transparantie Benchmark 2011 aandacht wordt besteed aan de verslaglegging over ketenverantwoordelijkheid.

“Van de vijftig inhoudsgerichte vragen hebben er drie expliciet betrekking op ketenverantwoordelijkheid.

- Geeft het verslag een overzicht van de (internationale) *keten* waarin het bedrijf opereert, inclusief een beschrijving van de belangrijkste maatschappelijke aspecten die daarbij spelen?
- Geeft het verslag inzicht in het *beleid* dat de organisatie voert ten aanzien van ketenverantwoordelijkheid?
- Welke beschrijving wordt gegeven van de *activiteiten* op het gebied van ketenverantwoordelijkheid alsmede het proces van sturing en beheersing met betrekking tot de keten? Daarbij gaat het bijvoorbeeld om informatie over de selectie van toeleveranciers, het bewaken en naleving van interne en externe regelgeving, het omgaan met toeleveranciers die zich niet aan de gestelde MVO-normen houden, de wijze waarop is geparticipeerd in keteninitiatieven etcetera.”

(SER, 2012, pagina 57)

Het percentage bedrijven waarvan in de verslaglegging sprake is van deze criteria is gestegen van 58 procent (TB 2010) naar 65 procent in de TB 2011. De SER constateert een ontwikkeling waarbij te zien is dat een kopgroep bedrijven expliciet en specifiek rapporteert over ketenverantwoordelijkheid. Bedrijven uit wat zij het peloton noemen, rapporteren in toenemende mate (58 procent), maar deze verslaglegging gebeurt nog op algemene wijze.

Mensenrechten

Aan de basis van hoe de SER omgaat met mensenrechten en ondernemen staan de *Guiding principles* van de Verenigde Naties (VN) uit juni 2011. Deze principes rusten op drie pijlers, die zij *protect*, *respect* en *remedy* noemen. Het *protect*-gedeelte betreft de plicht van de staat om bescherming te bieden tegen mensenrechtsovertredingen door derde partijen, waaronder ondernemingen. Het *respect*-gedeelte gaat de ondernemers zelf aan en betreft hun verantwoordelijkheid om

mensenrechten te respecteren. Het *remedy*-gedeelte ten slotte onderschrijft de noodzaak van meer effectieve toegang tot klachten- en beroepsmechanismen, wanneer mensenrechtenschendingen worden gedaan door bedrijven. Voor het begrip mensenrechten, wordt de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens als uitgangspunt genomen. Daarnaast is de ILO Verklaring inzake Fundamentele Beginselen en Rechten op het Werk ondersteunend voor de inhoud van deze principes (SER 2012, p. 79).

Deze drie pijlers zijn opgenomen in de OESO-richtlijnen en zijn in deze richtlijnen verwerkt tot zes aanbevelingen aan bedrijven:

“In de zes aanbevelingen worden bedrijven opgeroepen de mensenrechten te respecteren en zich hieraan publiekelijk te committeren, schendingen of betrokkenheid daarbij via de keten te voorkomen, due diligence op dit punt te betrachten en mee te werken aan de remedie van misstanden en schendingen door:

1. mensenrechten te respecteren, wat betekent dat zij inbreuken op de mensenrechten van derden behoren te voorkomen en ongunstige effecten waarbij zij betrokken zijn behoren aan te pakken;
2. in het kader van hun eigen activiteiten, het veroorzaken van of het bijdragen aan ongunstige effecten op mensenrechten te voorkomen en zulke effecten aan te pakken wanneer zij zich voordoet;
3. manieren te zoeken om ongunstige effecten op mensenrechten te voorkomen of te verminderen wanneer deze effecten direct verbonden zijn aan hun bedrijfsactiviteiten, producten of diensten via een zakelijke relatie, zelfs als zij zelf niet bijdragen aan deze effecten;
4. een beleid te voeren ten aanzien van het waarborgen van respect voor mensenrechten;
5. due diligence op mensenrechtengebied uit te voeren zoals gepast in het licht van hun omvang, de aard en context van activiteiten en de ernst van de risico's op ongunstige effecten op mensenrechten;
6. via legitieme procedures te voorzien in of mee te werken aan de aanpak van ongunstige effecten op mensenrechten waar zij vaststellen dat zij deze effecten hebben veroorzaakt of daaraan hebben bijgedragen.”

(SER, 2012, pagina 78)

4.1.3 DOELSTELLINGEN

Tenslotte zijn de doelstellingen van de SER belangrijk voor de opzet van dit onderzoek. Deze doelstellingen geven namelijk inzicht in de thema's waar de raad in de komende jaren de nadruk op wil leggen. De raad onderscheidt ontwikkelingen op het gebied van planet en people. Ze erkent dat planeetgericht IMVO op dit moment prominenter aanwezig is in zowel het beleid van de SER en de Nederlandse overheid als in de implementatie van de ondernemers.

“IMVO en duurzaamheid hebben de afgelopen jaren een duidelijker plaats op de agenda gekregen van vele bedrijfstukken en ondernemingen. Nu het bedrijfsleven in toenemende mate (I)MVO omarmt, ontstaat vanuit de markt een aanjagende kracht om (I)MVO verder te versterken. MVO (en met name de planet dimensie) leidt hiermee tot innovatie, nieuwe producten en nieuwe afzetmogelijkheden. Dit wordt ook zichtbaar in de business-to-business (B2B) markt en de rol die duurzaamheid speelt bij inkoop en aanbestedingen. Hier komt bij dat de schaarste aan natuurlijke hulpbronnen bedrijven een sterke prikkel geeft om aandacht te besteden aan de *planet*dimensie van MVO.”

(SER, 2012, pagina 90)

Ook al benadrukt de raad dat deze planetdimensie op het moment de voorgrond houdt in IMVO, onderkent zij het belang van de peopledimensie. Volgens de SER is deze laatste dimensie voor ondernemers al langere tijd vanzelfsprekend. Toch zal deze vanzelfsprekendheid moeilijk in handelingen kunnen worden omgezet zonder duidelijke richtlijnen. De SER zal daardoor meer aandacht moeten besteden aan de peopledimensie van IMVO.

“Voor bedrijven is daarnaast aandacht voor de factor ‘people’ vanzelfsprekend. Van oudsher gelden hiervoor de fundamentele arbeidsnormen. Daarnaast besteden sociale partners in toenemende mate in het cao-overleg aandacht aan (I)MVO, inclusief aandacht voor zwakke groepen op de arbeidsmarkt. Ten slotte geldt hier steeds meer dat de arbeidsmarkt om kwaliteit en kennis vraagt (schaarste).”

(SER, 2012, pagina 90)

De wijze waarop de SER deze vernieuwde aandacht voor mensen in het IMVO vormgeeft, is door middel van jaarlijkse rapportages. Op basis van een verdieping van de beleidsfilosofie wil de SER drie thematische rapportages uitbrengen. Zij zegt over deze rapportages:

“De SER-commissie neemt zich voor om in de komende periode drie thematische rapportages uit te brengen (medio 2013, medio 2014 en eind 2015), mede op basis van verschillende zwaartepunten van de OESO-richtlijnen. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan welke voortgang er op een bepaald deelgebied wordt geboekt, welke dilemma’s hierbij spelen en hoe bedrijven en stakeholders hier mee om kunnen gaan, onder andere door de beschrijving van best practices. Mogelijke jaarthema’s zijn due diligence, mensenrechten/arbeidsrechten, ketenbeheer, (I)MVO en mkb, duurzaam consumeren etc.”

(SER, 2021, pagina 94)

Zoals aangegeven in bovenstaand fragment zijn de OESO-richtlijnen leidend voor het bepalen van de zwaartepunten. De SER baseert zich daarbij op eerdere verdiepingen van de Tweede Voortgangsrapportage. In deze voortgangsrapportage is al een keuze gemaakt over welke thema’s men als belangrijkste beschouwt en geeft daardoor een richting aan toekomstig beleid en aan de thematische rapportages. De volgende onderwerpen zullen daarbij centraal staan:

“Het verdiepen van de beleidsfilosofie heeft voornamelijk plaatsgevonden via een drietal verdiepende hoofdstukken in de Tweede Voortgangsrapportage (hfst. 10-13) over:

- reikwijdte van ketenverantwoordelijkheid;

- wettelijke en niet-wettelijke remediemechanismen, waarbij ook uitgebreid in is gegaan op het vraagstuk van extraterritoriale werking van recht;
- transparantie en verslaglegging;
- het belang van due diligence.”

(SER, 2012, pagina 88)

4.2 ANALYSE

Nadat de belangrijkste thema's zijn gecodeerd is een lijst opgesteld van thema's die in de eindevaluatie van de SER aan bod komen. Hoewel deze lijst geen representatie is van de Nederlandse visie op de invulling van IMVO, kan het wel inzicht geven in welke thema's wel en niet belangrijk zijn. Binnen het beperkte bereik van dit onderzoek is gekozen voor een diepte-analyse van deze evaluatie van de SER. De resultaten uit deze analyse zullen worden vergeleken met de inzichten uit de literatuur. Zoals eerder aangegeven in de methodologie zullen de coderingen niet apart worden geanalyseerd, omdat het hier een kwalitatieve inhoudsanalyse betreft. White en Marsh (2006) benadrukken hoe deze kwalitatieve inhoudsanalyse grotendeels draait om de codering. Door de wijze van codering gedurende het proces voortdurend aan te passen wordt al een analyse gemaakt van de tekst. Tijdens een kwantitatieve inhoudsanalyse zouden nu statistische uitspraken kunnen worden gedaan. In deze inhoudsanalyse volstaat de conclusie van gevonden thema's in het document, zoals afgebeeld in tabel 2.

Tabel 2: Thema's zoals gevonden in de inhoudsanalyse vergeleken met de perspectieven zoals gevonden in het literatuuronderzoek.

Eindevaluatie IMVO (SER, 2012)
<i>Huidige thema's</i>
Duurzame ontwikkeling
Milieu
Bedrijvigheid en werkgelegenheid
Globalisering en machtsverschuivingen
Transparantie
Ketenverantwoordelijkheid
Mensenrechten

Bijschrift: De thema's uit de inhoudsanalyse zijn opgedeeld in huidige thema's en toekomstige thema's. De huidige thema's zijn gecodeerd tijdens de inhoudsanalyse als onderwerpen die aan bod komen in de eindevaluatie. De toekomstige thema's zijn die onderwerpen waarvan de SER aangeeft dat zij deze in de toekomst graag meer aandacht toedicht.

<i>Toekomstige thema's</i>
<i>Due diligence</i>
Mensenrechten/arbeidsrechten
Ketenbeheer
(I)MVO en mkb
Duurzaam consumeren

Literatuuronderzoek
<i>Perspectieven</i>
<i>Value Chain Framework</i>
Arbeidsprocessen
Toename import door detailhandel
Maatschappelijk verantwoord ondernemen

Deel 5 Conclusie

In deze thesis is onderzocht of de wetenschappelijke literatuur over de ontwikkelingen in de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië voldoende aansluit op de wijze waarop de Sociaal Economische Raad (SER), Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) conceptualiseert. Nederland is in de bloemensector één van de belangrijkste landen ter wereld, aangezien een groot deel van de wereldwijde bloemenhandel via de omslag en veilingen binnen de Nederlandse staatsgrenzen verloopt. Terwijl Nederland tot voor kort nog de grootste producent van snijbloemen was, stijgt de import nu al een tijd ten opzichte van de productie. Ontwikkelingslanden nemen de positie van Nederland over waar het gaat om productie van snijbloemen. Toch blijft Nederland onverminderd belangrijk, vanwege kennis, expertise en een goede naam. Niet voor niets neemt Nederland veruit het grootste deel van de export van snijbloemen uit Ethiopië voor haar rekening. Omdat Nederland zo bepalend is voor de *Global Value Chains* (GVC's) van snijbloemen, is het aannemelijk dat ook Nederlandse tuinders hun stempel drukken op deze GVC's. Voor de bloemensector in Ethiopië is het dus bevorderlijk als hun situatie aansluiting vindt op de kennis en ambities van Nederlandse tuinders.

De belangen van de Sociaal-Economische Raad (SER) en haar evaluaties liggen aan de basis van deze thesis en zijn gebruikt als een meetinstrument om inzicht te krijgen in de thema's die in Nederland als belangrijk worden beschouwd in MVO. De SER brengt binnen Nederland duidelijke adviezen naar voren over Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO). Deze adviezen kunnen zowel door de Nederlandse overheid als door diverse productschappen, brancheorganisaties en ondernemers gebruikt om invulling te geven aan hun implementatie van het gedachtegoed van IMVO. Met name deze productschappen hebben een belangrijke rol in relatie tot de ondernemers. Zij maken een vertaalslag van opgestelde beleidsdocumenten, naar bruikbare informatie voor ondernemers. Omdat zij zich bij deze informatievoorziening voor een groot deel baseren op de SER, is deze eindevaluatie juist zo belangrijk. De Nederlandse tuinder wordt zo via het Productschap Tuinbouw op de hoogte gesteld van nieuwe ontwikkelingen. De SER is zo één van de schakels in de informatieketen tussen de Verenigde Naties en de OESO-landen en het Productschap Tuinbouw en andere brancheorganisaties. De SER laat zich in het formuleren van haar evaluaties namelijk op haar beurt leiden door de *UN Guiding Principles on Business and Human rights* en de herziene OESO-richtlijnen. De richtlijnen van de SER worden niet rechtsgeldig afgedwongen bij Nederlandse ondernemers. Deze ondernemers zijn dus niet gedwongen zich aan deze thema's te conformeren. Het resultaat van dit onderzoek zegt dan ook meer over de mogelijke pretenties van de Sociaal

Economische Raad dan over de staat van Nederlands IMVO. Dit onderzoek kan aan het licht brengen dat de SER zich mogelijk door de verkeerde thema's laat leiden. In dat geval is verder onderzoek naar de invulling van de SER aanbevolen.

Tabel 3: Thema's zoals gevonden in de inhoudsanalyse vergeleken met de perspectieven zoals gevonden in het literatuuronderzoek.

Eindevaluatie IMVO (SER, 2012)	Literatuuronderzoek
<i>Huidige thema's</i>	<i>Perspectieven</i>
Duurzame ontwikkeling	<i>Value Chain Framework</i>
Milieu	Arbeidsprocessen
Bedrijvigheid en werkgelegenheid	Toename import door detailhandel
Globalisering en machtsverschuivingen	Maatschappelijk verantwoord ondernemen
Transparantie	
Ketenverantwoordelijkheid	
Mensenrechten	
<i>Toekomstige thema's</i>	
<i>Due diligence</i>	
Mensenrechten/arbeidsrechten	
Ketenbeheer	
(I)MVO en mkb	
Duurzaam consumeren	

Bijschrift: De thema's uit de inhoudsanalyse zijn opgedeeld in huidige thema's en toekomstige thema's. De huidige thema's zijn gecodeerd tijdens de inhoudsanalyse als onderwerpen die aan bod komen in de eindevaluatie. De toekomstige thema's zijn die onderwerpen waarvan de SER aangeeft dat zij deze in de toekomst graag meer aandacht toedicht.

In tabel 3, een herhaling van tabel 2, is in één oogopslag te zien hoezeer het literaire discours omtrent de Ethiopische bloemensector afwijkt van de hoofdthema's van de Sociaal Economische Raad (SER). Het *Value Chain Framework* wordt wel besproken door de SER. Onder de noemer ketenverantwoordelijkheid adviseert zij ondernemers rekening te houden met maatschappelijke verantwoording over de gehele keten. Dit speerpunt lijkt aan te sluiten op de wetenschappelijke inzichten, die de keten zien als een systeem van transacties. Door de SER wordt echter niet gesproken over machtsrelaties binnen deze keten. Deze machtsrelaties zijn volgens Gereffi (1994), Riisgaard (2009) en Tallontire et al. (2005) juist essentieel voor het functioneren. Ketens waarin kopers de macht hebben zijn in hoge mate verschillend van ketens waarin producenten de macht hebben. Omdat de keten van snijbloemen een zogeheten *buyer-driven chain* is, hebben de kopers veel macht over de productieketen. Met name in een situatie waarin meer detailhandelaren rechtstreekse zeggenschap krijgen over de import van bloemen, is deze machtsrelatie van groot belang. Detailhandelaren eisen een flexibele toelevering van producten en gaan langdurige contracten uit de weg. Voor de producenten in de waardeketen betekent dit dat zij een flexibele pool werknemers behouden, met hogere baanonzekerheid, een toename van tijdelijke werknemers ten

opzichte van vaste werknemers en een toenemende druk om overuren te maken tot gevolg. Als Nederlandse ondernemers de ambitie uitspreken van ketenverantwoordelijkheid dan moet gesproken worden over deze veranderende machtsrelaties. De concepten *global commodity chains* en *world economic triangle* kunnen daarin een rol gaan spelen.

Deze machtsrelaties lijken het meeste direct effect te hebben op arbeidsprocessen. Riisgaard (2009) onderstreept het belang van arbeidsprocessen. Zij stelt dat in het gedachtegoed van GVC's onvoldoende aandacht uitgaat naar deze arbeidsprocessen, omdat deze als een passief object worden gezien. Deze arbeidsprocessen zijn een drijvende kracht achter de ontwikkeling van vele opkomende sectoren. Deze actieve rol moet verder bestudeerd worden en moet worden erkend door de diverse betrokkenen. Hoewel de SER werkgelegenheid benoemt als één van de belangrijkste thema's in haar evaluatie, is deze werkgelegenheid een passieve factor. De genoemde werkgelegenheid wordt eerder gezien als een resultaat of beloning van succesvol IMVO, dan als drijvende kracht achter ontwikkelingen in de productieketen. Door de wijze waarop naar arbeid wordt gekeken te veranderen, zoals Riisgaard (2009) voorstelt, kunnen Nederlandse ondernemers beter bijdragen aan de arbeidsomstandigheden in de productieschakel van snijbloemen in Ethiopië. In ieder geval moet het begrip arbeid meer behandeld worden als multidimensionale drijvende factor en minder als een *productive asset* van bedrijven en firma's.

In de evaluatie van de SER komt verder niet genoeg naar voren wie ondernemers onder druk kunnen zetten om te zorgen dat zij IMVO implementeren. Voor de Ethiopische bloemensector mag op basis van het onderzoek van Van Westen et al. (2013) worden aangenomen dat financiers vaak de rol van motivator vervullen. De SER spreekt wel over subsidieprogramma's van de Nederlandse overheid en de voorwaarden die daarin gelden en het PSI is daarvan een goed voorbeeld. Deze aandacht zou echter kunnen worden uitgebreid naar andere private investeerders, die vanuit een ethisch standpunt veel kunnen betekenen voor IMVO.

Ten slotte zorgt het begrip clustervorming voor een discrepantie. Het begrip wordt in de literatuur genoemd, door zowel positieve als negatieve effecten. In de evaluatie van de SER wordt niet gesproken over clustervorming. Aangezien dit een belangrijke factor voor de mate van integratie van ondernemers lijkt te zijn, zouden zij hier in IMVO rekening mee kunnen houden. Enerzijds leiden clusters tot een hogere efficiëntie in bedrijfsvoering en een beter ontwikkelde arbeidsmarkt volgens Pissarides (2000) en Messner (2002). Tegelijkertijd kunnen deze clusters leiden tot enclavevorming waardoor de aansluiting op de Ethiopische markt zou kunnen achterblijven (Van Westen, 2013).

Concluderend kan een antwoord worden geformuleerd op de hoofdvraag. Bij aanvang van het onderzoek stond de volgende vraag centraal:

In hoeverre sluiten doelstellingen van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) van de Sociaal Economische Raad (SER) aan op de werkelijke problematiek in de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië?

- Wat kenmerkt de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië?
- Welke thema's zijn van belang in de productie van snijbloemen in Ethiopië?
- Welke richtlijnen schrijft de SER als het gaat om Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen?

Op basis van wetenschappelijke literatuur is een globaal overzicht gegeven van de kenmerken van de productieketen van snijbloemen uit Ethiopië. Daarnaast zijn de belangrijkste thema's verzameld, zoals binnen het bereik van dit onderzoek kon worden onderscheiden. Deze inzichten zijn vergeleken met de thema's die door de SER werden geprioriteerd in haar eindevaluatie uit 2012. Omdat het binnen de grenzen van dit onderzoek niet mogelijk was inzicht te krijgen het handelen van de Nederlandse tuinders, is ervoor gekozen om de voorstellen van de SER te toetsen aan de literatuur. In dit onderzoek staat dan ook centraal of deze richtlijnen wel relevant zijn volgens wetenschappelijk discours. In antwoord op de hoofdvraag, is uit dit onderzoek voortgekomen dat de algemene doelstellingen van de SER in dergelijke mate afwijkend zijn van de perspectieven in de wetenschappelijke literatuur, dat specifieke afstemming en maatwerk vereist zijn. Voor zover Nederlandse tuinders zich baseren op het beleid van de SER, is dit als op zichzelf staande bron niet alomvattend genoeg om een beeld te kunnen vormen dat aansluit op de wetenschappelijke literatuur. Voor zover mag worden aangenomen dat wetenschappelijke perspectieven een graadmeter zijn voor werkelijke problematiek in de bloemensector van Ethiopië, moet de SER haar aandachtspunten en aannames bijstellen en aanpassen aan het wetenschappelijk discours.

Deel 6 Discussie

Deze thesis geeft een oppervlakkige beschouwing van de staat van IMVO voor Nederlandse tuinders in relatie tot de Ethiopische bloemensector. Vanwege het beperkte tijdsbestek en middelen van de thesis is gekozen voor een observerende aanpak. Ook al is er geen ruimte om conclusies te verbinden aan de verschillen tussen wetenschappelijke literatuur en berichtgeving van de SER, zijn de resultaten van dit onderzoek wel degelijk relevant voor betrokkenen bij het onderwerp. Het identificeren van de verschillen kan en moet een eerste stap zijn voor verder onderzoek naar de wijze waarop IMVO wordt geïmplementeerd. Beleidsdocumenten zoals de eindevaluatie van de SER richten zich op alle branches en ondernemers en kunnen daardoor onmogelijk specifiek genoeg zijn om aansluiting te vinden bij een specifieke branche of zelfs land van herkomst. Toch zullen Nederlandse tuinders en ondernemers deze documenten kunnen gebruiken om zich te laten informeren over IMVO doelstellingen.

De evaluatie van de SER kan slechts voor een deel de uiteindelijk besluitvorming van ondernemers beïnvloeden. Daarnaast zijn de voorgestelde richtlijnen niet rechtsmatig af te dwingen. Toch wordt aangenomen dat de besproken onderwerpen door de SER een inkijk kunnen geven in de tijdsgeest van het Nederlands IMVO. In uitgebreider onderzoek zouden meer beleidsdocumenten moeten worden geanalyseerd en vergeleken. Dit zou een geschikt vervolg kunnen zijn op deze eerste aanzet. Het doel van deze aanzet was dan ook niet een het verkrijgen van een representatief beeld van de staat van Nederlands IMVO, maar juist om een eventueel probleem aan de kaak te stellen.

Als de wijze waarop de SER naar IMVO kijkt niet goed aansluit bij de problematiek in de Ethiopische bloemensector is er een probleem. Een kink in de kabel als het ware, die verder zal moeten worden onderzocht. De SER geeft met haar evaluatie sturing, en het prioriteren van bepaalde thema's boven andere kan verstrekkende gevolgen hebben voor de wijze waarop Nederlandse ondernemers in waardeketens opereren. Dit onderzoek kan geen uitspraken doen over de inhoud van het Nederlands IMVO. Dit onderzoek kan tevens geen oplossingen bieden voor een betere ontwikkeling van de Ethiopische bloemensector. Wat dit onderzoek echter wel in alle bescheidenheid kan adviseren is dat in het Nederlands IMVO meer aandacht moet komen voor maatwerk. De specifieke gevallen en waardeketens zijn zo verschillend, dat formuleren van een algemeen beleid een risicovolle aangelegenheid is. Zeker wanneer daardoor belangrijke *issues* buiten beschouwing worden gelaten. Want, als bepaalde details worden weggelaten of over het hoofd worden gezien door de Nederlandse overheid, de SER of het Productschap Tuinbouw, dan zou het kunnen dat daardoor

grote aantallen Nederlandse ondernemers blind volgen. Dat zou een gemiste kans zijn voor de ontwikkeling van alle schakels in de waardeketen van snijbloemen.

Deel 7 Literatuurlijst

- Bardout, M. (2012). *The New Flower: a study of responsible business in the Ethiopian floriculture sector*. Internship report Utrecht University.
- Brahic, B., & S. Jacobs (2013). Empowering Women: A Labor Rights-Based Approach: Case Studies from East African Horticultural Farms. *Journal of Agricultural Environmental Ethics*, 26, 601-619.
- Carter, J.R., & R. Narasimhan (1998). *Environmental supply chain management*. Center for Advanced Purchasing Studies, Focus study, 1-5.
- CBI (2005). *EU Market Survey 2005: Cut flowers and foliage*. Centre for Promotion of Imports from Developing Countries (CBI). <http://www.cbi.eu/system/files/marketintel/200920-20foliage1.pdf> (laatst geraadpleegd op 6 juni 2013)
- Dicken, P. (2003). *Global Shift: reshaping the global economic map in the 21st century*. London: Sage.
- EHPEA (2011). Code of Practice for Sustainable Flower Production. <http://www.ehpea.org/documents/COP.pdf>
- Elkington, J. (1997). *Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business*. Oxford, UK: Capstone publishing.
- European Commission (2011). *A renewed EU strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility*. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/corporate-social-responsibility/index_en.htm (laatst geraadpleegd op 1 mei 2013)
- FloraHolland (2011). Kerngetallen 2011. <http://www.floraholland.com/media/99875/Kengetallen%20NL%202011.pdf> (laatst geraadpleegd op 27 april 2013)
- Gebreeyesus, M., & M. Iizuka (2010). Discovery of flower industry in Ethiopia: experimentation and coordination. UNU-MERIT working paper series. <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=20236> (laatst geraadpleegd op 3 mei 2013)
- Gebreeyesus, M., & T. Sonobe (2011). Global Value Chains and Market Formation Process in Emerging Export Activity: Evidence from Ethiopian Flower Industry. *Grips Discussion Paper*, pp. 11-13.
- Gereffi, G., & M. Korzeniewicz (Eds.), (1994). *Commodity chains and global capitalism*. Westport, CT: Praeger.
- Gereffi, G. (1994). The organization of buyer-driven global commodity chains: How US retailers shape overseas production networks. In G. Gereffi, & M. Korzeniewicz (Eds.), *Commodity chains and global capitalism* (pp. 93-122). USA: Praeger Publishers.
- Gereffi, G. (1995). Global production systems and third world development. In B. Stallings (Ed.), *Global change, regional response: The new international context of development*. New York: University Press, pp. 100-142.
- Gereffi, G., & T.J. Sturgeon (2004). *Globalisation, Employment and Economic Development: A Briefing Paper*. Sloan Workshop Series in Industry Studies, Rockport, Massachusetts, June 14-16.
- Glaser, B.G., & A.L. Strauss (1967). *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Press.
- Kaplinsky, R. & M. Morris (2001). A handbook for value chain research (Vol. 113). IDRC.
- Kolev, A., & P.S. Robles (2010). Addressing the Gender Pay Gap in Ethiopia: How Crucial is the Quest for Education Parity? *Journal of African Economies*, 19 (5), pp. 718-767.

- Lavers, T. (2012). 'Land grab' as development strategy? The political economy of agricultural investment in Ethiopia. *The Journal of Peasant Studies*, 39 (1), pp. 105-132.
- Levner, E. (2007). Risk/Cost Analysis of Sustainable Management of Wastewater for Irrigation: Supply Chain Approach. In: M.K. Zaidi (Ed.). *Wastewater Reuse – Risk assessment, Decision-Making and Environmental Security*. Springer, pp. 33-42.
- Liemt, G. van (2000). *The world cut flower industry: Trends and prospects*. ILO Working Paper no. 139. Geneva: International Labour Office (ILO).
- Mano, Y., T. Yamano, A. Suzuki, & T. Matsumoto (2011). Local and Personal Networks in Employment and the Development of Labor Markets: Evidence from the Cut Flower Industry in Ethiopia. *World Development* 39 (10), pp. 1760-1770.
- Mano, Y., & A. Suzuki (2011). *Agglomeration Economies for Industrial Development: The Case of the Ethiopian Cut flower Industry*. Gepubliceerd door: Foundation for Advanced Studies on International Development National Graduate Research Institute for Policy Studies.
- Mares, R. (2010). The limits of supply chain responsibility – A critical analysis of CSR instruments. *Nordic Journal of International law*, 79 (2), pp. 193-244.
- Marshall, A. (1920). *Principles of economics*. London: Palgrave Macmillan.
- Melese, A.T., & A.H.J. Helmsing (2010). Endogenisation or enclave formation? The development of the Ethiopian cut flower industry. *Journal of Modern African Studies*, 48 (1), pp. 35-66.
- Messner, D. (2002). *The Concept of the "World Economic Triangle": Global Governance Patterns and Options for Regions*. IDS Working Paper, Sussex.
- MoFED (2002). *Poverty Profile of Ethiopia*, march 2002. Addis Ababa, Ethiopia.
- MoFED (2005). *Ethiopia: The Millennium Development Goals (MDGs) Needs Assessment*, Synthesis Report, Development Planning and Research Department, Ministry of Finance and Economic Development, Addis Ababa.
- MVO Nederland (2013). *Overheidsbeleid voor MVO*.
<http://www.mvonderland.nl/content/pagina/overheidsbeleid-voor-mvo> (laatst geraadpleegd op 21 juni 2013)
- Nigatu, T.W. (2010). *Promoting Workers' Right in the African Horticulture: Labour Condition in The Ethiopian Horticulture Industry*. Gepubliceerd door: The National Federation of Farm, Plantation, Fishery & Agro-Industry Trade Unions of Ethiopia (NFFPFATU).
- OECD (2011). *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264115415-en> (laatst geraadpleegd op 21 juni 2013)
- Patel-Campillo, A. (2011). Transforming Global Commodity Chains: Actor Strategies, Regulation, and Competitive Relations in the Dutch Cut Flower Sector. *Economic Geography*, 87 (1), pp. 79-99.
- Pissarides, C.A. (2000). *Equilibrium unemployment theory*. Cambridge: MIT Press.
- Porter, M.E. (1985). *Competitive Advantage*. London: Macmillan.
- Porter, M.E., & M.R. Kramer (2011). *The Big Idea: Creating Shared Value, Rethinking Capitalism*. Harvard Business Review.
- Productschap Tuinbouw (2011). *Sectorverslag 2011: Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen in de Tuinbouw- en Groensector*.

- <http://www.tuinbouw.nl/sites/default/files/page/120712%20IMVO%20sectorverslag%202011%20def.pdf>
(laatst geraadpleegd op 20 juni 2013)
- Productschap Tuinbouw (2009). Denkrichting voor de toekomst van de Nederlandse tuinbouwsector en de rol van het Productschap Tuinbouw. <http://www.tuinbouw.nl/sites/default/files/page/VisiePT.pdf> (laatst geraadpleegd op 16 juni 2013)
- Private Sector Investeringsprogramma (2013). IMVO-kader PSI. <http://www.agentschapnl.nl/content/imvo-beleid-psi> (laatst geraadpleegd op 27 juni 2013)
- Riisgaard, L. (2009). Global Value Chains, Labor Organization and Private Social Standards: Lessons from East African Cut Flower Industries. *World Development*, 37 (2), pp. 326-340.
- Rikkert, S. (2013). *Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen 2.0: Bedrijven als bouwstenen voor een duurzame economie*. NCDO Globaliseringsreeks, april 2013.
- Roduner, D. (2004). Report on Value Chains: Analysis of existing Theories, Methodologies and Discussions of Value Chain Approaches within the Development Cooperation Sector, LBL, Bern.
- Rooyen, I. van, & J. van Rooyen (1998). Economic aspects of the South African flower industry. *Agrekon*, 37 (4), pp. 541-550.
- Sociaal-Economische Raad (2012). Eindevaluatie SER-initiatief Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen. http://www.ser.nl/~media/files/internet/publicaties/overige/2010_2019/2012/b30952/b30952.ashx (laatst geraadpleegd op 24 juni 2013)
- Tallontire, A., S. Barrientos, C. Dolan, & S. Smith (2005). Reaching the marginalized? Gender value chains and ethical trade in African horticulture. *Development in Practice* 15 (3-4), pp. 559-571.
- UN-Comtrade (2013). <http://comtrade.un.org/> (laatst geraadpleegd op 19 juni 2013)
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System, Vol. 1: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York Academic Press.
- Westen, G. van, I. Repapis (2013). CSR in Ethiopia: Flowering horticulture destination in the 'water tower of Africa'. In: Westen, G. van, G. Betsema, I. Cottyn, F. van Noorloos, M. McLinden Nuijen, J. Schapendonk, A. Zoomers (eds.), (2013). *Corporate Social Responsibility in the agro-food sector*. IDS Utrecht University.
- Westen, G. van, G. Betsema, I. Cottyn, F. van Noorloos, M. McLinden Nuijen, J. Schapendonk, A. Zoomers (2013). *Corporate Social Responsibility in the agro-food sector: The contribution of Dutch and European agro-entrepreneurs to sustainable local development and food security in Africa*. IDS Utrecht University.
- White, M., & E. Marsh (2006). Content Analysis: A flexible Methodology. *Library Trends*, 55 (1), pp. 22-45.

Bijlage 1: Inhoudsanalyse

METHODEN VAN IMPLEMENTATIE:

“Het kabinet vindt het van groot belang dat de achterblijvers worden gestimuleerd zich meer in te zetten voor IMVO en dat hun aantal significant vermindert. Het kabinet zou daarom graag zien dat de sociale partners meer doen om achterblijvers mee te krijgen. Het kabinet noemt drie wegen waarmee de brancheorganisaties aan de slag kunnen gaan om IMVO te stimuleren:

- via het internationaal brancheprogramma van MVO Nederland;
- via door de Europese Commissie gesubsidieerde sectorstudies;
- via gebruikmaking van instrumenten ontwikkeld door (Global Reporting Initiative) en ISO26000.” P. 11

“Advies Duurzaam inkopen. VNO-NCW, MKB-Nederland en MVO Nederland hebben in februari 2011 een voorstel gedaan aan staatssecretaris Atsma van het ministerie van Infrastructuur & Milieu om het duurzaam inkoopbeleid van de overheid een nieuwe uitwerking te geven¹⁰. Dit is nader uitgewerkt in het *Advies Duurzaam Inkopen*, waaraan ook ondernemingsorganisatie De Groene Zaak en de Nederlandse Vereniging voor Inkoopmanagement (NEVI) hebben bijgedragen. Het advies is op 11 juni 2011 aan de staatssecretaris gepresenteerd. Hij heeft de Tweede Kamer laten weten dat het voorliggende advies zeer bruikbaar is en goede aanbevelingen doet voor het verbeteren van de systematiek van Duurzaam Inkopen¹¹. Ook de Tweede Kamer heeft zich achter het advies geschaard. De kern van het advies is dat er een verschuiving moet optreden van productdenken (waarbij de focus ligt op de eindfase van het inkoopproces) naar procesdenken (waarbij de nadruk ligt op het overleg tussen de klant en de leverancier over kansen voor duurzaamheid). Het advies pleit dan ook voor een structurele borging van het overleg met markt-, overheids- en maatschappelijke partijen. Het advies hoopt bij te dragen aan een versnelling en verdieping van verduurzaming en innovatie, zonder een onevenredige verzwaring van de administratieve lasten van bedrijven en overheden. De implementatie van het advies is thans nog gaande in overleg tussen partijen bij het advies en de overheid.” P. 33-34

OP WELKE ONTWIKKELINGEN OP HET GEBIED VAN IMVO CSR BASEERT DE NEDERLANDSE OVERHEID ZICH?

“Nederland zet zich ervoor in dat de UN Guiding Principles on Business and Human Rights deel gaat uitmaken van bestaande mensenrechtenstandaarden voor internationaal ondernemen, zoals de OESO-richtlijnen en de Performance Standards van de Wereldbank.

- Nederland zet zich actief in voor het aannemen van de UN Guiding Principles on Business and Human Rights in juni 2011 in de Mensenrechtenraad.
- Nederland organiseert samen met het Nederlands bedrijfsleven een reeks bijeenkomsten over de toepassing van de UN Guiding Principles on Business and Human Rights. Doel hiervan is te verhelderen wat de verantwoordelijkheid om te respecteren precies inhoudt.
- Nederland breidt het MVO-beleid uit naar alle ambassades die een belangrijke handelsbevorderende rol spelen.
- Nederland ontwikkelt een interactief internetportaal waar ambassades, bedrijven en maatschappelijke organisaties met elkaar successen en tips op het terrein van MVO kunnen uitwisselen.
- Nederland zet de komende jaren op ieder continent ten minste één publiekprivaat partnerschap op ter bevordering van de mensenrechten.” P. 12

“Mededeling Europese Commissie MVO-beleid 2011-2015
De Europese Commissie heeft in oktober een mededeling uitgebracht over vernieuwde strategie voor maatschappelijk verantwoord ondernemen dat wordt gedefinieerd als ‘de verantwoordelijkheid van bedrijven voor hun effecten op de maatschappij’¹¹. De Commissie presenteert daarin een aantal initiatieven ter bevordering van MVO in de komende jaren. De Commissie nodigt hierbij ook de lidstaten uit hun eigen plannen of nationale prioriteiten voor MVO te ontwikkelen en te actualiseren. De Commissie verzoekt de lidstaten tevens om uiterlijk eind 2012 nationale plannen te ontwikkelen voor de toepassing van de UN Guiding Principles. De Nederlandse regering zal een dergelijk plan koppelen aan een kabinetsreactie op deze eindevaluatie van het SER-IMVO-initiatief. P. 15

“In het VEM-advies adviseert de SER het kabinet om erop toe te zien dat bedrijven die gebruikmaken van subsidies van EL&I, kredieten ontvangen, meegaan met handelsmissies of anderszins door de overheid gesteund worden, de OESO-richtlijnen (2011) naleven. Net als in het SER-advies *Ontwikkeling door Duurzaam Ondernemen* van september 2011, is het uitgangspunt voor de raad hierbij het door prof. Ruggie opgestelde brede referentiekader voor mensenrechten en bedrijfsleven (de UN Guiding principles): een maatwerkgerichte ‘risk-based’ benadering met proportionele handhaving, waarbij het accent dient te liggen op proportionele handhaving achteraf en niet op bureaucratie vooraf. Wel houdt effectief toezicht in dat consequenties worden verbonden aan een falende inspanning tot het naleven van de richtlijnen, zoals in laatste instantie het terugvorderen van subsidiebedragen.” P. 29

“OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights
In mei 2011 zijn de herziene OESO-richtlijnen aangenomen (zie uitgebreider hoofdstuk 6). VNO-NCW, FNV en CNV zijn nauw betrokken geweest bij deze herziening door deelname aan stakeholderbijeenkomsten van het Nederlandse NCP en bij de OESO via de Business and Industry Advisory Committee (BIAC), respectievelijk de Trade Union Advisory Committee (TUAC). VNO-NCW bekleedde ook het voorzitterschap van het Investerings- en MNO-Comité van het BIAC en voerde namens de BIAC de onderhandelingen over de herziening. In juni 2011 stelde de VN-mensenrechtenraad de zogeheten Guiding Principles on Business and Human Rights vast (zie ook uitgebreider hoofdstuk 6). VNO-NCW en het Ministerie van EL&I organiseerden op 12 december een conferentie om het bedrijfsleven te informeren over de herziening van de OESO-richtlijnen en de Guiding Principles on Business and Human Rights. Keynote speakers waren Roel Nieuwenkamp die de onderhandelingen over de herziening van de OESO-richtlijnen leidde en John Ruggie die van 2005-2011 aan de totstandkoming van de guiding principles heeft gewerkt. John Ruggie signaleerde bij deze gelegenheid dat het respect-gedeelte niet alleen in de OESO-richtlijnen was opgenomen, maar ook in ISO 26000 – dat groot gezag heeft in Azië – en in de IFC performance standards – die de basis vormen voor veel private standaarden, en dat ASEAN een mensenrechteninstrument aan het ontwikkelen is dat is gebaseerd op het respect framework, dat de Europese Commissie ermee aan de slag is, etcetera. Kortom, het bedrijfsleven heeft de door haar gevraagde convergentie van een normenkader gekregen.” P. 31

“ILO

Sociale partners zijn elk jaar opgenomen in de Nederlandse delegatie die wordt afgevaardigd naar de International Labour Conference (ILC). In 2008 werd een belangrijke ILO-Verklaring vastgesteld, getiteld *Social Justice for a fair Globalisation*⁸. De elementen uit deze verklaring worden op de ILC bediscussieerd en geëvalueerd. Tijdens de honderdste vergadering van de ILO in juni 2011 zijn tripartiete *Conclusions concerning the recurrent discussion on social protection (social security)* vastgesteld, waarbij elementen zijn geformuleerd voor een mogelijke *Recommendation on Social protection floors*⁹. Een ontwerp-aanbeveling ter zake is in de jaarconferentie van juni 2012 aangenomen. Het gaat daarbij om het ondersteunen van de implementatie van nationale Social Protection Floors. De Nederlandse sociale partners zijn betrokken geweest bij het totstandkoming van de ontwerp-aanbeveling via hun internationale koepels”. P. 32

“ISO 26000

Na jarenlange voorbereiding is op 1 november 2010 bij de International Standards Organisations de ISO 26000 *Guidance standard on social responsibility* verschenen. Doelstelling van NEN-ISO 26000 is om organisaties een handreiking te bieden als zij invulling willen geven van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. VNO-NCW en FNV hebben zitting gehad in de normcommissie, die in het internationale overleg over ISO 26000 heeft geparticipeerd. De normcommissie heeft zich de afgelopen maanden vooral gericht op de vraag hoe aan deze richtlijn het beste (meer) bekendheid kan worden gegeven. Vanwege de toenemende behoefte bij organisaties om te laten zien dat zij de richtlijn toepassen, is door de normcommissie MVO van NEN in samenwerking met MVO Nederland de Handleiding zelfverklaring NEN-ISO 26000 ontwikkeld. In de loop van 2011 zijn er Nederlandse handleidingen verschenen, afkomstig van de NEN-commissie, inzake de – vrijwillige – toepassing van ISO 26000. In een NENcongres op 26 april 2012 is daar opnieuw aandacht aan besteed.” P. 33

VOORWAARDEN VOOR IMVO:

“In het advies *Ontwikkeling door duurzaam ondernemen* adviseert de raad de overheid om in het verlengde van het huidige beleid de naleving van de hernieuwde OESO-richtlijnen te hanteren als een strikte voorwaarde voor de toekenning van subsidie uit ontwikkelingsgelden.” P. 13

“Bij het Wetgevingsoverleg Ontwikkelingssamenwerking (21 november 2011),

Begrotingsbehandeling Buitenlandse Zaken (23/24 november 2011) en het VAO Landbouw (21 december 2011) is een aantal moties aangenomen over het opnemen van armoedecriteria en IMVO in het OS-instrumentarium. Deze moties verzoeken om bij alle subsidies uit ontwikkelingsgeldten richting het bedrijfsleven vooraf aan de hernieuwde OESO-richtlijnen te toetsen, een toetsingsmechanisme zonder grote administratieve lasten te ontwikkelen en zichtbaar bij te dragen aan een verbeterd ondernemingsklimaat voor kleine producenten. De staatssecretaris van Buitenlandse Zaken heeft op 1 mei 2012 in een brief aan de Tweede Kamer aangegeven deze moties als ondersteuning van zijn beleid te beschouwen⁶. Hij schrijft dat “voor alle bedrijfsleveninstrumenten inzake ontwikkelingssamenwerking gewerkt zal worden met een geformaliseerd IMVO-kader, gebaseerd op de hernieuwde OESO-richtlijnen. Bij de uitwerking wordt het proportionaliteitsbeginsel toegepast en zullen de administratieve lasten voor het bedrijfsleven beperkt blijven.” Deze benadering is dus geheel conform het hierboven genoemde SER-advies inzake ontwikkelingssamenwerking van september 2011.” P. 13

“De Tweede Kamer heeft op 25 april 2012 een motie aangenomen waarbij de regering wordt verzocht van bedrijven die gebruikmaken van het financieel buitenlandinstrumentarium of meegaan op handelsmissies, te eisen dat zij voldoen aan de hernieuwde OESO-richtlijnen en dit inzichtelijk te maken door een due diligenceproces uit te voeren⁸. Staatssecretaris Bleker ziet dit als een ondersteuning van zijn beleid. Deze motie is ook in lijn met de aanbevelingen uit het SER-advies *Verschuivende economische machtsverhoudingen* (zie paragraaf 4.2.1).” p. 13-14

WIE IS VERANTWOORDELIJK VOOR IMVO?

“De Commissie neemt een aantal acties om de EU te doen aansluiten bij internationale richtlijnen en beginselen op het terrein van MVO. De Commissie nodigt hiertoe de grootste Europese bedrijven uit om deze internationale richtlijnen en beginselen voor 2014 te onderschrijven en zal naleving hiervan gaan monitoren. Ook wil de Commissie in 2012 met bedrijven en stakeholders samenwerken om op basis van de UN Guiding Principles richtsnoeren inzake mensenrechten voor een beperkt aantal relevante industriesectoren (uitzending/wervingsbureaus, ICT en olie/gas) te ontwikkelen, evenals een handleiding voor kleine en middelgrote ondernemingen.

Met het oog op gelijke spelregels wereldwijd wil de Commissie nauwer met de lidstaten, partnerlanden en relevante internationale fora samenwerken om de naleving van internationaal erkende beginselen en richtsnoeren te promoten en voor meer consistentie te zorgen. Dit sluit aan bij de aanbeveling van de SER aan de OESO en de Nederlandse regering om zich in te spannen voor een gelijk speelveld wat MVO-normen betreft.” P. 15

“De Europese Commissie benadrukt dat bedrijven leidend moeten zijn bij de ontwikkeling van MVO, maar erkent tegelijkertijd dat bepaalde complementaire regelgeving de vrijwillige adoptie van MVO kan bevorderen. In het licht hiervan heeft de Commissie aangekondigd binnenkort met een voorstel voor aanpassing van de rapportagerichtlijn te komen. Het ligt in de rede dat dit aanpassing van de bestaande richtlijn (2003/51/EG) voor bedrijfsrapportage vergt. Artikel 2:391 lid 1 BW over de verplichting voor grote bedrijven om over niet-financiële aspecten te rapporteren weerspiegelt een bepaling uit deze richtlijn. De Nederlandse regering heeft de Europese Commissie laten weten het meest te voelen voor een ‘comply or explain’-benadering op basis van beginselen in plaats van gedetailleerde voorschriften. Daarbij hecht Nederland aan een zekere flexibiliteit voor aanpassing aan de verdere ontwikkeling van internationale standaarden op dit terrein¹³. Het Commissievoorstel is op dit moment nog niet uitgebracht.” P. 16

“Activiteiten richting schappen De commissie heeft gedurende het IMVO-initiatief steeds benadrukt dat de producten bedrijfschappen een bijzondere bijdrage kunnen leveren aan de organisatie van verantwoord ketenbeheer. De schappen zijn immers goed uitgerust de verschillende schakels in de productieketen te verbinden, en kunnen ook het mkb ondersteunen bij het voeren van een MVO-beleid en de verantwoording daarover. Daarnaast sluit (internationaal) MVO goed aan bij de maatschappelijke en publieke taakstelling van de schappen³. In november 2009 en januari 2011 zijn door de SER bijeenkomsten georganiseerd voor de voorzitters en secretarissen van de product- en bedrijfschappen. Deze zijn beschreven in de Tweede Voortgangsrapportage.” P. 29-30

“De FNV onderhoudt op het terrein van IMVO met diverse maatschappelijke organisaties contacten en participeert in de diverse netwerken op dit terrein. Op het terrein van ontwikkelingssamenwerking en IMVO is er regulier overleg met verschillende

ngo's als Oxfam, FairWear, Hivos. FNV Mondiaal neemt deel aan de vergaderingen van het MVO Platform. De FNV heeft zitting in de Raad van Toezicht van het Initiatief Duurzame Handel (IDH) en participeert in het bestuur van de VBDO. De FNV levert de voorzitter van de commissie vakbondsrechten van de International Trade Union Confederation." P. 37

"CNV

In de arbeidsvoorwaardennota 2012 *Duurzaam werk loont zeker!* is MVO één van de vijf speerpunten. Zo wil het CNV met werkgevers afspraken maken over het vastleggen van normen en uitgangspunten rond MVO binnen sectoren en bedrijven, bijvoorbeeld in een mission statement of gedragscode. Bij de toepassing van en de controle op de afspraken dienen ook vakbonden en ondernemingsraden betrokken te worden. Ook pleit de nota voor internationale collegialiteit in cao's. Dit houdt in dat in cao's geld gereserveerd wordt voor vakbondsprojecten in ontwikkelingslanden. CNV Internationaal zorgt in samenspraak met de sector voor passende projecten¹⁶." P. 37

"4.3.2 Activiteiten schappen

Naar aanleiding van de oproep van de SER-voorzitter in 2009 om de activiteiten op het gebied van IMVO te versterken nam Productschap Tuinbouw het initiatief tot de oprichting van een duurzaamheidsoverleg met de beleidsmedewerkers van verschillende schappen. Alle productschappen hebben zich bij het overleg aangesloten, net als het Hoofdbedrijfschap Detailhandel (HBD)¹⁷. Dit overleg is in de periode 2009-2012 ongeveer viermaal per jaar bijeengekomen om informatie en ervaringen uit te wisselen over het bevorderen van (I)MVO. IMVO is ook een regulier onderwerp van gesprek geweest in andere contacten tussen voorzitters van de schappen en de SER-voorzitter en de SER-voorzitter is bij verschillende schappen uitgenodigd over dit onderwerp te komen spreken.

In 2011 hebben de productschappen Akkerbouw, Margarine Vetten en Oliën, Pluimvee en Eieren en Tuinbouw duurzaamheidsverslagen uitgebracht over (internationaal) maatschappelijk verantwoord ondernemen in deze sectoren, alle gebaseerd op de GRI-richtlijnen voor sectorverslagen. Het productschap Vis heeft begin 2012 zijn derde duurzaamheidsverslag uitgebracht. In februari 2012 is in opdracht van de Duurzame Zuivelketen¹⁸ en gefinancierd door het Productschap Zuivel het rapport *Stand van zaken doelen Duurzame Zuivelketen* gepubliceerd." P. 39

"4.3.3 MVO Nederland

MVO Nederland is een snel groeiende kennis- en netwerkorganisatie die zich steeds

meer heeft ontwikkeld tot de centrale plek waar kennis wordt verzameld en verspreid op alle deeltherreinen van MVO. Ketenverantwoordelijkheid en duurzaam inkopen nemen in bijna alle voorlichtings- en scholingsactiviteiten van MVO Nederland een belangrijke plaats in. VNO-NCW en MKB-Nederland hebben zitting in de Programmaraad. Sinds enkele jaren kunnen ondernemingen en organisaties betalende partner worden van MVO Nederland. Onder andere VNO-NCW, FNV Formaat en CNV Metaaltechniek zijn partner geworden. Ook zo'n zestig brancheorganisaties hebben zich als betalend partner bij MVO Nederland aangesloten. Er zijn inmiddels 1850 bedrijven en organisaties bij MVO Nederland aangesloten." P. 40-41

"De Dutch Sustainable Growth Coalition is een groep Nederlandse multinationals die actief wil bijdragen aan de verduurzaming van de wereld. Zij hebben het afgelopen decennium duurzaamheid in hun eigen bedrijfsstrategie geïncorporeerd en krijgen daarvoor erkenning in internationale duurzaamheids benchmarks.

Het initiatief, genomen door Akzo Nobel, DSM, FrieslandCampina, Heineken, KLM, Philips, Shell en Unilever, krijgt volle medewerking en steun van VNO-NCW en wordt gefaciliteerd door Ernst & Young (Jan Peter Balkenende is voorzitter van DSGC). De leden van DSGC hebben zich geëngageerd om businessmodellen gericht op duurzame groei te bevorderen volgens het principe van Shape, Share en Stimulate: het ontwikkelen van duurzame bedrijfsstrategieën, gericht op het creëren van toegevoegde waarde voor zowel het bedrijf als haar stakeholders (Shape), het delen van goede voorbeelden (Share) en het aanjagen van het debat door leiderschap en het ontwikkelen van beleidsaanbevelingen (Stimulate)." P. 44

THEMA'S

"Het verdiepen van de beleidsfilosofie heeft voornamelijk plaatsgevonden via een drietal verdiepende hoofdstukken in de Tweede Voortgangsrapportage (hfst. 10-13) over:

- reikwijdte van ketenverantwoordelijkheid;
- wettelijke en niet-wettelijke remediemechanismen, waarbij ook uitgebreid is ingegaan op het vraagstuk van extraterritoriale werking van het recht;
- transparantie en verslaggeving;
- het belang van due diligence." P. 88

"Bij deze verschuiving van taken past een andere opzet van de jaarlijkse rapportages. De SER-commissie neemt zich voor om in de komende periode drie thematische

rapportages uit te brengen (medio 2013, medio 2014 en eind 2015), mede op basis van verschillende zwaartepunten van de OESO-richtlijnen. Dit biedt de mogelijkheid om na te gaan welke voortgang er op een bepaald deelgebied wordt geboekt, welke dilemma's hierbij spelen en hoe bedrijven en stakeholders hier mee om kunnen gaan, onder andere door de beschrijving van best practices. Mogelijke jaarthema's zijn due diligence, mensenrechten/arbeidsrechten, ketenbeheer, (I)MVO en mkb, duurzaam consumeren etc. Een thematische insteek biedt ook goede mogelijkheden om aandacht te besteden aan sectorale en internationale vergelijking, enerzijds ten behoeve van het beleidsleren en anderzijds voor het verkrijgen van meer inzicht in de effectiviteit van IMVObeleid en de doorwerking in productielanden. Daarnaast biedt het de mogelijkheid om in te gaan op de implementatie en toepassing van de Richtlijnen in concrete situaties en aan beleidscoherentie binnen ondernemingen en in het overheidsbeleid. Voor een bepaald jaarthema kan de commissie ook tijdelijk worden uitgebreid met relevante deskundigen of stakeholders." P. 94

DUURZAME ONTWIKKELING

"*Duurzame ontwikkeling* is ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen, volgens de definitie van het Brundtland-rapport uit 1987 (*Our Common Future*). Door in 1989 over dit rapport te adviseren verwierven milieu- en duurzaamheidsvraagstukken definitief een plaats op de SER-agenda¹. Tegen de achtergrond van het Verdrag van Maastricht komt de SER in 1992 tot een herformulering van de doelstellingen van het sociaal-economisch beleid, waarbij duurzame ontwikkeling een duidelijke plaats krijgt²:

- Bevordering van een evenwichtige economische groei, binnen het streven naar een duurzame ontwikkeling.
- Bevordering van een zo groot mogelijke arbeidsparticipatie.
- Bevordering van de totstandkoming van een redelijke inkomensverdeling.
- Hiermee heeft de raad het 'brede welvaartsbegrip' geïntroduceerd. Welvaart is meer dan alleen materiële vooruitgang (welstand en productiegroei). Ze omvat ook aspecten van sociale vooruitgang (welzijn en sociale cohesie) en een goede kwaliteit van de leefomgeving (ruimtelijke en milieukwaliteit)." P. 17

"Volgens het advies bepalen in de kern twee elementen of met recht van maatschappelijk verantwoord ondernemen kan

worden gesproken:

1. het bewust richten van de ondernemingsactiviteiten op waardecreatie in drie dimensies – *Profit, People, Planet* – en daarmee op de bijdrage aan de maatschappelijke welvaart op lange termijn;
 2. een relatie met de verschillende belanghebbenden onderhouden op basis van doorzichtigheid en dialoog, waarbij antwoord wordt gegeven op gerechtvaardigde vragen uit de maatschappij.
- Dit concept is in het SER-advies *Duurzame globalisering* van 2008 herbevestigd en van een internationale dimensie voorzien." P. 18

"In het verleden is de term duurzaamheid vooral in verband gebracht met de ecologische (planet) dimensie van duurzame ontwikkeling. Bij duurzame ontwikkeling gaat het echter om een dialoog tussen stakeholders waarbij een dynamische balans wordt gezocht tussen ecologische, economische en sociale ambities. Dit komt overeen met de dimensies planet, profit en people van maatschappelijk verantwoord ondernemen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen is de bijdrage die het bedrijfsleven levert aan duurzame groei en ontwikkeling⁴. Maatschappelijk verantwoord ondernemen en duurzaam ondernemen zijn daarmee synoniem. Een duurzaam (voort)bestaan van mens en aarde is uiteraard echter niet alleen een zaak van het bedrijfsleven, maar ook van de politiek, maatschappelijke organisaties, media en de burgers zelf. Het gaat dus om *maatschappelijk verantwoord c.q. duurzaam consumeren/handelen van alle burgers en hun verbanden*. In de wereld van vandaag is de samenhang van alles – en daarmee de onderlinge afhankelijkheden – zodanig (zichtbaar) geworden dat alleen handelen vanuit dit inzicht uiteindelijk voor alle partijen tot voordeel strekt. En dat inzicht in het uiteindelijke gezamenlijke belang is ook cruciaal voor hedendaags leiderschap in politiek, bedrijfsleven en elders." P. 18

"Duidelijk is ook dat duurzame ontwikkeling, en daarmee (I)MVO, nooit af zijn. Het zijn processen die meebewegen met de ontwikkelingen in maatschappij en bedrijfsleven zelf. Dat komt niet alleen doordat de verschillende dimensies van duurzaamheid, mede door de technologische ontwikkeling, elk aan een eigen dynamiek onderhevig zijn. Het is ook een gevolg van het feit dat wat wel en niet duurzaam genoemd wordt, uiteindelijk afhankelijk is van maatschappelijke oordeelsvorming. Het gaat immers om de kwaliteit van de samenleving. Conflicterende waarden en belangen moeten tegen elkaar worden afgewogen. Uiteindelijk gaat het om de waarden die mensen

(individueel en collectief) hechten aan verschillende soorten risico's. Nieuwe kennis, innovatie en een beter inzicht in de werking van complexe economische, sociale en ecologische systemen zullen dat afwegproces beïnvloeden⁶." P. 19

"Duurzaamheid en MVO komen ook duidelijk samen in de visie van het kabinet op de rol van de private sector in ontwikkelingssamenwerking en de uitkomsten van het High Level Forum on Aid Effectiveness gehouden in Busan, Korea eind november 2011¹⁰. In lijn met het SER-advies *Ontwikkeling door duurzaam ondernemen* is hierbij veel aandacht voor de bijdrage die het bedrijfsleven door middel van maatschappelijk verantwoord ondernemen kan leveren aan duurzame ontwikkeling, in samenwerking met sociale partners en maatschappelijke organisaties.

Voor de VN RIO+20-conferentie van juni 2012 geldt dat deze zich sterk zal richten op de planet-dimensie en het bevorderen van een groene economie. Tegelijkertijd gaat het daar ook over armoedebestrijding en daarmee ook over de people-dimensie." P. 20

"Voor duurzame ontwikkeling is innovatie van cruciaal belang. Zoals ook opgemerkt in de Tweede Voortgangsrapportage IMVO ontwikkelen duurzaamheid en MVO zich meer en meer tot een *businesscase*: binnen een helder normatief kader kunnen zij bijdragen aan de concurrentiekracht van bedrijven, sectoren en de nationale economie¹¹.

Samenwerking kan daarbij nodig zijn tussen ondernemingen, maar deze hoeft een gezonde mededinging niet in de weg te staan. Van de mededingingsautoriteiten mag een constructieve opstelling worden verwacht ten aanzien van duurzaamheidsinitiatieven¹². Uit de recente brief van staatssecretaris Bleker over mededinging en duurzaamheid blijkt dat de grootste belemmering voor duurzaamheidsafspraken niet lijkt te zijn dat er veel niet mag, maar dat het onduidelijk is waar de grenzen liggen¹³. In dat kader staat de raad positief tegenover het initiatief van de NMa om (in informele gesprekken) meer duidelijkheid te creëren over mogelijkheden tot samenwerking ten behoeve van duurzaamheidsinitiatieven en kijkt hij uit naar de brief van de staatssecretaris (verwacht in juni 2012) over de uitkomst van deze gesprekken.

Overigens kan ook samenwerking tussen bedrijfsleven en wetenschap en samenwerking tussen bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties op het gebied van duurzaamheid tot interessante innovaties leiden." P. 20-21

MILIEU

"Groene Groei Deal
Begin oktober 2011 hebben de ondernemersorganisaties, MVO Nederland, Stichting

Natuur en Milieu, de Stichting Natuur- en Milieufederaties samen met de rijksoverheid een zogeheten Groene Groei Deal gesloten, een pakket maatregelen om de Nederlandse economie te vergroenen¹². De deal moet een belangrijke bijdrage leveren aan de milieuambities van de rijksoverheid, zoals het stimuleren van energiebesparing en het realiseren van de doelstelling om de broeikasgassen met 20 procent te verminderen ten opzichte van 1990. Het beoogt de bestaande afspraken te versterken door aan te sluiten bij het topsectorenbeleid en meer focus te leggen op ondernemerschap, innovatie en economische kansen. De deal bestaat uit vijf hoofdstukken:

- Verzilvering van concrete duurzaamheidsinitiatieven door het wegnemen van belemmeringen op het gebied van wet- en regelgeving, kennis en financiering. Dit is verder uitgewerkt in 44 afzonderlijke deals. Inmiddels zijn er in totaal 130 Green Deals gesloten.

- Meerjarenafspraken over een duurzame innovatie-impuls die aansluit bij het topsectorenbeleid.

- De verspreiding van kennis en informatie over duurzaamheidsinitiatieven over het gehele bedrijfsleven.

- Duurzaam en innovatiegericht inkopen door de rijksoverheid.

- Duurzaamheid als internationale kans." P. 34

BEDRIJVIGHEID EN WERKGELEGENHEID

"De SER stelde in september 2011 het advies *Ontwikkeling door duurzaam ondernemen* vast. In dit advies doet de SER aanbevelingen voor het versterken van het overheidsbeleid gericht op de bijdrage die Nederlandse bedrijven met IMVO kunnen leveren aan private-sector-ontwikkeling in ontwikkelingslanden. Een goed ontwikkelde lokale private sector is cruciaal om de kansen van globalisering te benutten. Wil economische samenwerking met ontwikkelingslanden effectief zijn, dan moet die zich richten op het bevorderen van lokale bedrijvigheid als motor van duurzame groei en volwaardige werkgelegenheid. Daarbij horen ook de randvoorwaarden die daarvoor nodig zijn zoals goed bestuur, toegang tot sociale zekerheid en een sterk maatschappelijk middenveld.

Met internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) kan het Nederlandse bedrijfsleven een belangrijke bijdrage leveren aan duurzame groei en volwaardige

werkgelegenheid; dit in goede samenwerking met sociale partners en maatschappelijke organisaties. In dit kader adviseert de SER onder andere om naleven van de herziene OESO-richtlijnen voor internationaal ondernemen als strikte voorwaarde te hanteren voor subsidietoekenningen uit ontwikkelingsgelden. Dit impliceert een stroomlijning van de huidige subsidievoorwaarden (beperking administratieve lasten), maar ook meer toezicht op naleving door de Nederlandse overheid. Bij het toezicht op de naleving van de OESO-richtlijnen zijn voldoende transparantie door middel van IMVO-verslaglegging, passende due diligence en een laagdrempelig en effectief klachtenmechanisme van groot belang. Het kabinet heeft aangegeven deze aanbevelingen van de SER over te nemen." P. 26

GLOBALISERING EN

MACHTSVERSCHUIVINGEN

"Om ervoor te zorgen dat ook bij een verschuiving van het economische zwaartepunt naar opkomende economieën de toekomstige welvaart in brede zin kan worden veiliggesteld, is volgens de SER een brede aanpak op meerdere niveaus noodzakelijk: via het nationale beleid, door het mede vormgeven aan EU-beleid en via mondiale gremia. De nationale beleidsagenda richt zich vooral op het versterken van de comparatieve voordelen en het vestigingsklimaat alsook het vergemakkelijken van aanpassingsprocessen. De internationale beleidsagenda richt zich op de vraag hoe het Europese beleid en de mondiale instituties bij kunnen dragen aan een duurzame globalisering. De adviesvragen volgend ligt het accent daarbij op economische diplomatie en het Europese handelsbeleid. Maar ook wordt ingegaan op mensenrechten en decent work ('people'), toezicht op macro-economie en financiële markten ('profit'), en klimaat en energie ('planet')." P. 27

KETENVERANTWOORDELIJKHEID

"Het primaire doel van het Internationale Brancheprogramma is om het bedrijfsleven te ondersteunen in zijn ambitie om, conform het SER Internationaal MVO-initiatief, zelf invulling te geven aan ketenverantwoordelijkheid. De voor het programma geselecteerde sectoren zijn: metaal & techniek; machines & apparaten; ICT & elektronica; kleding & textiel; chemie & kunststof; overige fabrikaten & handel. In de periode oktober 2009 t/m januari 2012 zijn brancheorganisaties in bovenstaande (industriële) sectoren benaderd, en is getracht om met hen tot verdere samenwerking

op het thema ketenverantwoordelijkheid te komen. Ter illustratie worden in het onderstaande kader enkele initiatieven van brancheorganisaties op het terrein van Internationaal MVO & ketenverantwoordelijkheid toegelicht." P. 41

TRANSPARANTIE

"Het belang van transparantie
De SER benadrukte in de Verklaring IMVO het belang van transparantie en verificatie. Transparantie is, zoals de SER al in het advies *De winst van waarden* uit 2000 heeft opgemerkt, een kenmerk van een integere organisatie¹. De onderneming doet er daarom goed aan duidelijkheid te verschaffen over de eigen doelstellingen en waarden en over de realisatie ervan. Door openheid kan de onderneming vertrouwen winnen bij haar stakeholders, haar reputatie versterken en mensen aan zich binden. De maatschappelijke omgeving vraagt ook een open houding en een heldere communicatie. Dat betekent dat van de onderneming ook een antwoord op gerechtvaardigde vragen wordt verwacht." P. 51

"BW

Volgens art. 2:391 lid 1 BW zijn grote ondernemingen verplicht te rapporteren over niet-financiële aspecten van de onderneming voor zover deze relevant zijn voor de interpretatie van de financiële informatie en de positie van de onderneming. Dit betreft die ondernemingen die voldoen aan twee van de volgende criteria²:

- activa meer dan 17,5 mln. euro;
- meer dan 250 werknemers;
- netto-omzet meer dan 35 mln. euro.

Middelgrote ondernemingen hoeven in het jaarverslag geen aandacht te besteden aan niet-financiële prestatie-indicatoren als bedoeld in artikel 391 lid 1 (zie artikel 2:397 lid 7 BW). Kleine ondernemingen zijn al geheel vrijgesteld van de verplichting een jaarverslag op te stellen (artikel 2:396 lid 6 BW). RJ Richtlijn 400

Richtlijn 400 is in beginsel op alle grote en middelgrote rechtspersonen van toepassing. De bepalingen over MVO in de hiervoor relevante Richtlijn 400 van de Raad van de Jaarverslaggeving (RJ) zijn geformuleerd in de vorm van aanbevelingen en hebben dus geen verplicht karakter. De RJ heeft hiervoor gekozen omdat MVO maatwerk is, waarbij het aan de onderneming zelf is om te bepalen welke maatschappelijke aspecten in de individuele situatie relevant zijn. Voor Richtlijn 400 alsmede de Handreiking MVO van de RJ geldt dat deze ook te hanteren zijn voor andere ondernemingen dan de grote ondernemingen op basis van het BW." P. 52

“OESO-RICHTLIJNEN

De OESO-richtlijnen bevatten ook een hoofdstuk over transparantie⁵. Dit bevat twee soorten aanbevelingen ten aanzien van waarover gerapporteerd wordt. De eerste soort is meer verplichtend van aard ('de informatievoorziening door bedrijven dient zich uit te strekken tot'). Hieronder vallen de financiële resultaten van de onderneming, de doeleinden van de onderneming, de eigendoms- en governancestructuur, het beloningsbeleid, te voorziene risicofactoren voor de onderneming, en zaken die werknemers en stakeholders betreffen.

De tweede soort bevat een aantal zaken waarover de onderneming aangemoedigd wordt om additionele informatie te verschaffen ('ondernemingen worden aangemoedigd aanvullende informatie te verstrekken'). Het betreft hierbij

- openbare verklaringen omtrent hun waarden of gedragscodes die voor publieke openbaarmaking bedoeld zijn waaronder, afhankelijk van hun relevantie voor de activiteiten van de ondernemingen, informatie over het beleid van de onderneming met betrekking tot zaken die aan de orde komen in de OESO-richtlijnen;

- beleid en andere gedragscodes die de onderneming onderschrijft, de datum van onderschrijving en de landen en onderdelen waar zulke verklaring op van toepassing zijn;

- de resultaten in relatie tot deze verklaringen en codes;

- informatie over interne audits, risicobeheer en juridische remediemechanismen;

- informatie over verhoudingen met werknemers en andere belanghebbenden." P. 53-54

"In november 2011 is de Transparantiebenchmark 2011 (TB 2011) verschenen over het verslagjaar 2010⁶. De Transparantiebenchmark geeft inzicht in de mate van transparantie in maatschappelijke verslaggeving bij de 469 grootste bedrijven van Nederland. Bedrijven worden uitgenodigd zelf een oordeel af te geven over de kwaliteit van hun verslaggeving middels een online self-assessment. De antwoorden worden gecontroleerd op juistheid door een team van onderzoekers van KPMG. Bij bedrijven die niet hebben gereageerd op de uitnodiging, is de analyse uitgevoerd door de onderzoekers.

De uitkomsten van de TB 2011 zijn voor de SER extra interessant omdat de herziening van de Richtlijn 400 van de Raad voor de Jaarverslaggeving (RJ 400), waar de SER om heeft gevraagd met het oog op het internationale ketenbeheer van bedrijven, voor het eerst van toepassing is op de verslaggeving over 2010⁷.

De criteria voor de Transparantiebenchmark zijn in 2010 grondig herzien zodat een vergelijking met voorgaande jaren lastig is⁸. Bij het opstellen van de TB 2011 is echter gekozen voor continuïteit, zodat de resultaten van de TB 2011 (over het verslagjaar 2010) en de TB 2010 (over het verslagjaar 2009) goed met elkaar te zijn vergeleken. Op basis van de TB 2011 kan dus op verantwoorde wijze iets worden gezegd over de ontwikkeling sinds de Tweede Voortgangsrapportage IMVO van de SER." P. 54

MENSENRECHTEN

"6.2.5 Mensenrechten in de OESO-richtlijnen

In de herziene OESO-richtlijnen is in het hoofdstuk over mensenrechten het 'Respect'-gedeelte (dat zich richt op het bedrijfsleven) en een deel van het 'Remedy'-gedeelte van de *UN Guiding Principles on Business and Human Rights* overgenomen (zie ook paragraaf 6.3). Dat is gebeurd middels zes aanbevelingen aan bedrijven en middels het commentaar bij deze aanbevelingen. In de zes aanbevelingen worden bedrijven opgeroepen de mensenrechten te respecteren en zich hieraan publiekelijk te committeren, schendingen of de betrokkenheid daarbij via de keten te voorkomen, due diligence op dit punt te betrachten en mee te werken aan de remedie van misstanden en schendingen door:

1. mensenrechten te respecteren, wat betekent dat zij inbreuken op de mensenrechten van derden behoren te voorkomen en ongunstige effecten waarbij zij betrokken zijn behoren aan te pakken;
2. in het kader van hun eigen activiteiten, het veroorzaken van of het bijdragen aan ongunstige effecten op mensenrechten te voorkomen en zulke effecten aan te pakken wanneer zij zich voordoen;
3. manieren te zoeken om ongunstige effecten op mensenrechten te voorkomen of te verminderen wanneer deze effecten direct verbonden zijn aan hun bedrijfsactiviteiten, producten of diensten via een zakelijke relatie, zelfs als zij zelf niet bijdragen aan deze effecten;

4. een beleid te voeren ten aanzien van het waarborgen van respect voor mensenrechten;
5. due diligence op mensenrechtengebied uit te voeren zoals gepast in het licht van hun omvang, de aard en context van activiteiten en de ernst van de risico's op ongunstige effecten op mensenrechten;
6. via legitieme procedures te voorzien in of mee te werken aan de aanpak van ongunstige effecten op mensenrechten waar zij vaststellen dat zij deze effecten hebben veroorzaakt of daaraan hebben bijgedragen." P. 78

“UN Guiding Principles: normenkader voor bedrijven én overheden

In 2005 besloot de VN om de Ontwerp Normen¹¹ voor bedrijven en mensenrechten, waarin voorgesteld is bedrijven grosso modo dezelfde plichten op te leggen als staten op het terrein van mensenrechten, niet verder in behandeling te nemen. Kofi Annan, de toenmalige algemene secretaris van de VN, heeft toen John Ruggie gevraagd een nieuwe poging te doen voor het opstellen van een kader voor *business and human rights*. Dit heeft geresulteerd in de *Guiding Principles* die in juni 2011 zijn onderschreven.

Het raamwerk rust op drie pijlers:

- de plicht van *de staat* om bescherming te bieden tegen mensenrechtenovertredingen door derde partijen, waaronder ondernemingen (het *protect-gedeelte*);

- de verantwoordelijkheid van *bedrijven* om mensenrechten te respecteren (het *respect-gedeelte*);

- de noodzaak van meer effectieve toegang tot *klachten- en beroepsmechanismen* tegen vermeende mensenrechtenschendingen door bedrijven (het *remedy-gedeelte*).

Het raamwerk vervat onder het begrip ‘mensenrechten’ in ieder geval de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en de fundamentele arbeidsnormen in de ILO Verklaring inzake Fundamentele Beginselen en Rechten op het Werk.” P. 79

“Relatie met ISO 26000

Het doel van de ISO 26000 *Guidance standard on social responsibility* is om organisaties een handreiking te bieden als zij invulling willen geven aan hun maatschappelijke verantwoordelijkheid. ISO 26000 is consistent met de herziene OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles en biedt daarmee een praktisch handvat voor organisaties om invulling te geven aan IMVO. Het onderstaand kader licht enkele elementen van ISO 26000 toe.” P. 80

DOELSTELLING

“Conclusie

IMVO en duurzaamheid hebben de afgelopen jaren een duidelijker plaats op de agenda gekregen van vele bedrijfstakken en ondernemingen. Nu het bedrijfsleven in toenemende mate (I)MVO omarmt, ontstaat vanuit de markt een aanjagende kracht om (I)MVO verder te versterken. MVO (en met name de planet dimensie) leidt hiermee tot innovatie, nieuwe producten en nieuwe afzetmogelijkheden. Dit wordt ook zichtbaar in de business-to-business (B2B) markt en de rol die duurzaamheid speelt bij inkoop en aanbestedingen. Hier komt bij dat de schaarste aan natuurlijke

hulpbronnen bedrijven een sterke prikkel geeft om aandacht te besteden aan de planetdimensie van MVO.

Voor bedrijven is daarnaast aandacht voor de factor ‘people’ vanzelfsprekend. Van oudsher gelden hiervoor de fundamentele arbeidsnormen. Daarnaast besteden sociale partners in toenemende mate in het cao-overleg aandacht aan (I)MVO, inclusief aandacht voor zwakke groepen op de arbeidsmarkt. Ten slotte geldt hier steeds meer dat de arbeidsmarkt om kwaliteit en kennis vraagt (schaarste).

De commissie is positief gestemd over de voortgang die op het terrein van IMVO is bereikt, mede ondersteund door het SER-IMVO-initiatief. Ook de stimulerende activiteiten van het kenniscentrum MVO Nederland (in 2004 ingesteld op basis van het SER-advies *De winst van waarden*) waren en zijn belangrijk voor bedrijven.

Het beeld verschilt per sector en naar de grootte van bedrijven. Er blijven uiteraard uitdagingen ten aanzien van de verdere ontwikkeling van IMVO en de rapportage hierover. Ook het verder stimuleren van het mkb blijft van belang.” P. 90

“ISO 26000

ISO 26000 beoogt organisaties ondersteuning te geven bij het operationaliseren van hun maatschappelijke verantwoordelijkheid, en beoogt praktisch advies te geven voor het identificeren en betrekken van stakeholders. Het is een document voor alle type organisaties, niet alleen voor ondernemingen. ISO 26000 is te gebruiken ongeacht grootte of locatie van de organisatie, en ongeacht of die organisaties zich in ontwikkelde landen of in ontwikkelingslanden bevinden. ISO 26000 beschrijft zeven principes van maatschappelijke verantwoordelijkheid: het afleggen van rekenschap, transparantie, ethisch gedrag, respect voor de belangen van stakeholders, respect voor de rechtsorde/wetgeving, respect voor internationale gedragsnormen, en respect voor mensenrechten. In ISO 26000 worden daarnaast zeven kernthema’s beschreven: het overkoepelende thema van behoorlijk bestuur

van de organisatie, en verder de thema’s: mensenrechten, arbeidspraktijken, milieu, eerlijk zakendoen, consumentenaangelegenheden, en betrokkenheid bij en ontwikkeling van de gemeenschap.

Tot slot biedt ISO 26000 aan organisaties handreikingen voor het integreren van maatschappelijke verantwoordelijkheid in de gehele organisatie, en over hoe je er, op een geloofwaardige wijze, over zou kunnen communiceren. ISO 26000 is geen norm waarin ‘eisen’ worden gesteld, maar een handreiking. ISO 26000 is dus niet geschikt of bedoeld als basis voor certificatie. Vanwege de toenemende behoefte bij organisaties

om te laten zien dat zij de richtlijn toepassen, is door de normcommissie MVO partnervan NEN in samenwerking met MVO Nederland de *Handleiding zelfverklaring NEN-ISO 26000* ontwikkeld. Deze bevordert de dialoog tussen tussen een organisatie en haar

stakeholders over de toepassing van ISO 26000. Op het Publicatieplatform van NEN kunnen organisaties de zelfverklaring met aanvullende informatie kunnen publiceren*. Zie: <http://www.nen.nl/web/Publicatieplatform.htm> en Hupperts, P. [et al.] (2011) *De implementatie van MVO: Praktijkcases en tools voor ISO 26000*, NEN" P. 83

Bijlage 2: Presentatieposter 25/06/13
